

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR
ANABİLİM DALI

**MESLEKİ VE TEKNİK ANADOLU LİSESİ
ÖĞRENCİLERİNİN ZİHİNSEL ENGELLİ
BİREYLERİN SPORTİF ETKİNLİKLERE YÖNELİK
TUTUM VE GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ**

Emine BELDEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Barış KARAOĞLU

BİNGÖL-2024

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR
ANABİLİM DALI

**MESLEKİ VE TEKNİK ANADOLU LİSESİ
ÖĞRENCİLERİNİN ZİHİNSEL ENGELLİ
BİREYLERİN SPORTİF ETKİNLİKLERE YÖNELİK
TUTUM VE GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ**

Emine BELDEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Barış KARAOĞLU

BİNGÖL-2024

ETİK BEYAN

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bingöl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım “*Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Öğrencilerinin Zihinsel Engelli Bireylerin Sportif Etkinliklerine Yönelik Tutum ve Görüşlerinin İncelenmesi*” başlıklı “**Yüksek Lisans**” tezimin içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu **beyan ederim**.

Beyan edilen bilgilerin doğru olduğunu, aksi halde doğacak hukuki sorumlulukları kabul ettiğimi bildiririm.

02/09/2024

Emine BELDEK

Öğrenci

TEŞEKKÜR

‘‘Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Öğrencilerinin Zihinsel Engelli Bireylerin Sportif Etkinliklerine Yönelik Tutum ve Görüşlerinin İncelenmesi’’ adlı yüksek lisans tezimin yapılmasının her aşamasında desteğini esirgemeyen, kıymetli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine her danıştığım da bana değerli zamanını ayırıp sabırla ve ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden gelenin fazlasını yapan sayın danışman hocam Doç. Dr. Barış Karaoğlu'na, değerli jüri üyelerim ve Bingöl Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi'ndeki hocalarıma ve her zaman varlıkları ile bana destek olan aileme ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Emine BELDEK

2024

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	vi
TABLolar DİZİNİ	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT.....	ix
1.GİRİŞ	1
2. GENEL BİLGİLER.....	3
2.1. Engellilik ve Tanım.....	3
2.2. Engelliğin Sınıflandırılması	4
2.2.1. Fiziksel Engel	5
2.2.2. Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB).....	6
2.2.3. Duygusal ve Davranış Bozukluğu	6
2.2.4. Dil ve Konuşma Bozukluğu	6
2.2.5. Çoklu Yetersizlik (Birden Fazla Yetersizlik)	7
2.2.6. Özgül (Özel) Öğrenme Güçlüğü	7
2.2.7. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB).....	7
2.2.8. Down Sendromlu	8
2.2.9. İşitme Engelli.....	8
2.2.10. Görme Engelli	9
2.2.11. Bedensel Engelli	9
2.2.12. Zihinsel Engelli	10
2.2.13. Üstün (Özel) Yetenek	10
2.3. Engelliğin Nedenleri	11
2.3.1. Doğum Öncesi Nedenler	11
2.3.2. Doğum Sırasındaki Nedenler	12

2.3.3. Doğum Sonrası Nedenler	12
2.4. Zihinsel Engelliler	13
2.4.1. Zihinsel Engelliğin Nedenleri.....	14
2.4.2. Zihinsel Engellilerin Özellikleri	14
2.4.3. Zihinsel Engellilerin Sınıflandırılması	16
2.5. Spor	19
2.5.1.Sporun Önemi ve Amacı	20
2.5.2. Sporun Etkileri.....	21
2.5.2.1. Sporun Sağlık Üzerindeki Etkileri	21
2.5.3.Engellilerde Spor	23
2.6.Tutum	25
2.6.1.Tutumun Önemi.....	26
2.6.2. Tutumu Oluşturan Temel Öğeler.....	26
3. GEREÇ VE YÖNTEM.....	29
3.1. Gönüllü Gruplarının Seçimi	29
3.2. Veri Toplama Araçları	29
3.2.1. Demografik Bilgi Formu	29
3.2.2. Zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum ölçeği.....	30
3.3. İstatistiksel Analiz	30
4. BULGULAR.....	32
5. TARTIŞMA VE SONUÇ	36
6. ÖNERİLER	43
KAYNAKLAR	54
EKLER.....	55
ÖZGEÇMİŞ.....	57

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

%	:	Yüzde
N	:	Katılımcı Sayısı
X	:	Aritmetik Ortalama
SS	:	Standart Sapma
SPSS	:	Statistical Package For Social Sciences
LSD	:	Least Significant Difference

TABLOLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 3.1. Katılımcıların Betimsel İstatistikleri.....	29
Tablo 3.2. Ölçek Puanlarının Çarpıklık-Basıklık Testi Anlamlılık Düzeyi Sonuçları.....	31
Tablo 4.1. Katılımcıların Zebsyt Ölçeğinden Elde Ettikleri Puanların Betimsel İstatistikleri	32
Tablo 4.2. Katılımcıların Sınıf Değişkenine Göre Zebsy Tutumları.....	32
Tablo 4.3. Katılımcıların Bölüm Değişkenine Göre Zebsy Tutumları.....	33
Tablo 4.4. Katılımcıların Düzenli Spor Yapma Değişkenine Göre Zebsy Tutumları	34
Tablo 4.5. Katılımcıların Engelli Yakını Olma Durumu Değişkenine Göre Zebsy Tutumları	34
Tablo 4.6. Katılımcıların Zihinsel Yetersizliğe Sahip Bireyin Spor Eğitime Tanık Olma Değişkenine Göre Zebsy Tutumları	35
Tablo 4.7. Katılımcıların Zihinsel Yetersizliğe Sahip Bireylerin Spor Yapma Durumunu İsteme Değişkenine Göre Zebsy Tutumları.....	35

ÖZET

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Öğrencilerinin Zihinsel Engelli Bireylerin Sportif Etkinliklerine Yönelik Tutum ve Görüşlerinin İncelenmesi

Bu araştırmanın amacı Bingöl Karşıyaka Mesleki ve Teknik Anadolu lisesinde öğrenim gören öğrencilerin zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum ve görüşlerinin incelenmesidir. Araştırmanın evrenini 2022-2023 akademik yılında Bingöl Karşıyaka Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde eğitim gören 780'den oluşmaktadır. Örneklem grubunu ise tesadüfî yöntemle seçilen 276 kişi belirlenmiştir. Araştırmada veri toplama araçları olarak İlhan ve ark. (2016) tarafından geliştirilen Zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum ölçeği (ZEBSEYTÖ) kullanılmıştır. Verilerin analizinde IBM SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 22 istatistiksel analiz paket programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin normallik sınaması sonucu veriler normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum düzeyi ölçeğinden aldıkları puanlar aritmetik ortalama ve standart sapma $X \pm Sd$ olarak sunulmuştur. İkili değişkenlerin karşılaştırmalarında bağımsız gruplar t testi kullanılır iken, çoklu değişkenlerin karşılaştırmalarında tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve oluşan farklılıkların tespitinde ise LSD (Least Significant Difference) analizinden yararlanılmıştır. Anlamlılık değeri bakımından $p < 0.05$ değeri anlamlı kabul edilmiştir. Sonuç olarak, zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin sportif etkinlikleri yönelik tutum ve görüşlerin olumlu düzeyde anlamlılık gösterdiğini ifade edebiliriz.

Anahtar kelimeler: Spor, Sportif Etkinlik, Zihinsel Engelli, Tutum

ABSTRACT

Examination of Vocational and Technical Anatolian High School Students' Attitudes and Opinions towards the Sportive Activities of Mentally Disabled Individuals

The aim of this research is to examine the attitudes and opinions of the students studying at Bingöl Karşıyaka Vocational and Technical Anatolian High School towards the sports activities of individuals with mental disabilities. The universe of the research consists of 780 students studying at Bingöl Karşıyaka Vocational and Technical Anatolian High School in the 2022-2023 academic year. The sample group was determined by the random method of 276 people. The attitude scale towards sports activities of individuals with mental disabilities (ZEBSEYTÖ) developed by İlhan et al. (2016) was used as the data collection tools in the research. IBM SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 22 statistical analysis package program was used in the analysis of the data. As a result of the normality test of the obtained data, it was determined that the data showed a normal distribution. The scores of the Faculty of Sport Sciences students from the attitude level scale towards sports activities of individuals with mental disabilities are presented as arithmetic mean and standard deviation $X \pm Sd$. While independent groups t test was used in comparisons of binary variables, one-way analysis of variance (ANOVA) was used in comparisons of multiple variables and LSD (Least Significant Difference) analysis was used in determining the differences. In terms of significance value, $p < 0.05$ was accepted as significant. As a result, we can say that the attitudes and opinions of individuals with mental disabilities towards sports activities are significant at a positive level.

Key Words: Sport, Sporting Event, Mentally Disabled, Attitude

1. GİRİŞ

Sağlıklı ve huzurlu bir yaşamın olması için sportif aktiviteler çok önemli bir uğraştır. Ancak sporun, özel gereksinimli öğrenciler için ayrı bir önemi bulunmaktadır. Çünkü spor, hayatlarında birçok olumsuzlukla karşılaşan ve bu olumsuzlukların getirdiği stresle beraber yaşayan engelli bireylere kendi yapabileceklerini tanıma fırsatı vermektedir. Fiziksel aktivitede bulunma, egzersize dâhil olma ve sportif aktivitelere katılma, herhangi bir engel türü veya derecesine bakılmaksızın bireye keyif verir ve hareketliliği artırmaktadır. Bu aktiviteler, sağlık açısından olumlu etkilerinin yanı sıra, sosyal bağlantıları güçlendirmektedir. Spor yaparak, birey yalnızlığını azaltır, arkadaşlık kurar, dayanışma ruhunu öğrenir ve yeteneklerini geliştirme fırsatı bulmaktadır. Bu durum, bireyin kendi varlığına, fiziksel yapısına ve diğer insanlara karşı iyi hisler geliştirmesine katkı sağlar. Tüm bu dinamikler, anlamlı ve doyum sağlayıcı bir yaşam sürdürme olasılığını artırmaktadır (Özer ve ark. 2012).

Sportif aktiviteler bireyin sinir ve kas aktivasyonunu, fiziksel ve zihinsel gelişimi, organizmanı fizyolojik ve morfolojik ilerlemesine fayda sunan bir gereç olduğu bilinmektedir. Sportif aktiviteler sağlık unsurlarını geliştirici özelliklere sahip olduğu bilinmektedir (Beasley 1982).

Engelli gruplarında normal insanlar gibi spor yapmaya ihtiyaç duymaları vardır. Çünkü sportif aktiviteler engelli grupların topluma entegre olmalarında önemli bir göreve sahiptir (Açak ve Kaya 2015). Son zamanlarda toplumların engelli kişilere yönelik algılarında ve bakış açılarında çok önemli ilerlemeler meydana gelmektedir. Toplumların %10-14 arasında önemli bir bölümünü oluşturan engelli gruplar çeşitli sportif aktivitelere katılmaları için gerekli koşullar sağlanmaktadır (Aslan ve Çalışkan 2017).

Aktivite fırsatı bulan engelli gruplarda, aktivite fırsatı bulamayan engelli grupların çeşitli motorik özelliklerini karşılaştırılıp, sportif aktivitelere katılan engelli çocukların motor beceri gelişimlerinin daha ileri seviyede olduğu meydana gelmiştir (Biçer ve ark. 2004).

Sporun, fiziksel sağlık, özgüven, sosyal beceriler ve yaşam kalitesi artırma noktasında önemli etkileri vardır. Ayrıca, spor aktiviteleri, zihinsel engelli bireylerin toplumda yer

almasını destekleyerek dışlanmışlık hissini azaltabilir ve toplumlara daha yüksek seviyede farkındalık oluşturmasına fayda sağlayabilir. Spor aktiviteleri, fiziksel sağlığı geliştirmenin yanı sıra özgüveni artırabilir, sosyal becerileri geliştirebilir ve toplumda yer almayı destekleyebilir. Ayrıca, sporun rutin bir parçası olmak, zihinsel engelli bireylerin yaşam kalitesini katkı sunabilir ve yaşam boyu öğrenme süreçlerini destekleyebilir. Bundan dolayı, sporun zihinsel engelli bireylerin erişme noktasında kolaylıkların sağlanması ve onların katılımını teşvik edici çalışmalar yapmak önemlidir.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Engellilik ve Tanım

Literatürde engelliliğin tanımı üzerine birden fazla farklı açıklama bulunmaktadır. Bundan dolayı yetersizlik, engel, bozulma/zedelenme engel ve engellilik gibi kavramlar kısmen de olsa aynı oldukları düşünülerek birbirlerinin yerine kullanılmakta. Ancak bu kavramlar birbirinden farklı anlamlarıda çağrıştırmaktadır ve bu kavramların tanımlamalarında da kesin bir tanım bulunmamakta (Çağlar 2011).

Bozukluk veya diğer ismiyle zedelenme, vücutta anatomik, psikolojik veya fizyolojik bir noktada bazı fonksiyonların azalması, bozulması ya da sürekli kaybını belirtir (Heward 2013). Örneğin göz organının yapısındaki hasarlardan ötürü görme kaybının ortaya çıkması bir zedelenme örneğidir. Heward (2013), tanımına göre yetersizlik, zedelenme sonucunda kişi çeşitli işlevlerini uygulayamaması sonucu ortaya çıkan problemlerdir.

Yetersizlik; vücutta ortaya çıkan zihinsel ve fiziksel işlevsel bozulmalardır. “Yetersizlik, organ, uzuv, doku işlevsel sistem ya da vücut işleyişinde ki fizyolojik, psikolojik veya anatomik yapının işlevlerin geçici süreliğine, devamlı kaybı ya da değişkenliğini ifade eder” (Minaire 1992). Örneğin; bireyin ayağındaki hasar veya aksamadan ötürü yürüyemediği için değnek kullanması ayağında yetersizlik olduğunu belirtir.

Engel; kişilerin yaşlarına ve cinsiyetlerine bağlı yetersizliklerinden kaynaklı toplumun kişiden beklediği bazı davranışları olması gibi gösterememesidir (Cavkaytar ve Diken 2005). Engellilik kavramı kişinin yetersizliğinden dolayı yaş, cinsiyet ve sosyo-kültürel fonksiyonlara bağlı olarak kişiden yapması beklenen görevlerin kısıtlanması veya gerçekleştirilememesi olarak açıklanmıştır (Hacıbebekoğlu ve ark. 2015).

WHO, İnsanların mevcut sağlık durumunu ve sağlık alanlarındaki durumlarına odaklanan, üç aşamalı bir model kullanarak tanımlama ve sınıflandırma gerçekleştirmiştir. Bu model sağlık durumunu değerlendirmeye yoğunlaşmıştır. (WHO 2004). Diğer tanımlamalara göre incelendiğinde, Birleşmiş Milletler ‘in (BM) 1975 yılında engelli kişilerin hakları hakkında yayınladığı bildirmede, engelliliğin "Fiziksel veya zihinsel yapısında doğuştan veya sonradan oluşan kısıtlılığın bireysel ve toplumsal

yaşamın dinamiklerini kısmen veya tam anlamıyla yerine getiremeyen birey" olarak tanımlandığı görülmektedir (Çağlar 2009). Bu ve bunlara benzer birçok tanımlara baktığımız zaman engel tanımının tek bir tanımının olmadığı ve birden fazla tanımının olduğu anlaşılmaktadır.

Günlük yaşamda, engelli kişiler hakkında hala sakat, geri zekâlı kişi, bunak, dilsiz, deli, özürlü, sağır gibi ifadelerin kullanıldığı görülmektedir (Oran 2007). Engellilik kavramı geçmişte "özürlü", "sakat", "zekâ geriliği" gibi kelimelerle açıklanırken, günümüzde ise "yetersizlikten etkilenen bireyler", "özel gereksinimli bireyler", "zihinsel veya gelişimsel yetersizlik" gibi ifadelerle tanımlanmaktadır (Karakaş 2018). Bu bireyler, geçmiş yıllarda "özürlü" ve "sakat" gibi kelimelerle ifade edilirken, daha sonraları bu kelimelerin bireyi incitebileceği, dışlayabileceği düşünülerek "engelli" ifadesini yaygın olarak benimsenmeye başlandığı gözlemlenmektedir (Beşiri 2009; AYTEKİN 2018).

Zamanla, "engelli" teriminin olumsuz çağrışımlar taşıdığı fikriyle hareket edilerek, yeni bir dil arayışı başlatılmış ve "özel gereksinimli bireyler" ifadesi benimsenmiştir. Bu ifade, geniş bir yelpazede farklı grupları kapsayarak, en az ayrımcı olarak değerlendirilmiş ve toplum genelinde kabul görmüştür. Ayrıca, bilim alanında da bu tercih giderek yaygınlaşmıştır (Canarlan 2014).

2.2. Engelliğin Sınıflandırılması

Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırması olarak da bilinen ICF, sağlık bileşenlerinin işlevsellik ve engellilik açısından sınıflandırılmasıdır.

Engelliğin gruplarını şu şekilde sıralayabiliriz;

- Fiziksel engelli
- Otizm spektrum bozukluğu (OSB)
- Dil ve konuşma bozukluğu
- Duygusal ve davranış bozukluğu
- Çok yönlü yetersizlik (birden fazla yetersizlik)
- Özgül (özel) öğrenme güçlüğü

- İşitme engel grubu
- Fiziksel engel grubu
- Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu
- Down sendromlu
- Görme engel grubu
- Üstün (özel) yetenek
- Zihinsel engelliler

2.2.1. Fiziksel Engel

Fiziksel gelişimin artması kişinin ağırlığının artması ve uzuvların uzaması ile birlikte, vücudu oluşturan tüm sistemlerin büyüüp olgunlaşması sürecini içeren bir alandır. Fiziksel gelişim, iskelet sisteminin gelişimi, kasların büyümesi ve kasların işlevsel kullanımı süreçlerini kapsamaktadır (Allen ve Alexaner 1997; Cavkaytar 2013).

Fiziksel gelişim, doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrasında gerçekleşecek bir takım etkenlere bağlı olarak uygun gelişimsel fonksiyonları yerine getiremeyebilir. Bu noktada bir takım problemler beraberinde gelir. Oluşabilecek problemleri şu şekilde sıralayabiliriz;

- Serebral Palsi (Epilepsi)
- Kronik rahatsızlıklardan ötürü motor gelişim problemleri
- Doğuştan Kas Hastalıkları
- Omurilik Zedelenmeleri
- Sinir Sistemi Rahatsızlıkları
- Doğum İtibariyle Sinir Felci
- Ortopedik Problemler

- Travmatik Nedenli Merkezi Sinir Sistemi Yaralanmaları (Cavkaytar 2013).

2.2.2. Otizm Spektrum Bozukluğu (Os)

Otizm spektrum bozukluğunun göstergeleri erken çocukluk zamanlarında başlamakta olup sosyal hareketlilik ve toplumsal iletişimdeki eksiklikleri ve kısıtlı, tekrarlayan davranış örüntüleriyle karakterize edilen nörogelişimsel bir problem olarak bilinmektedir (NAC 2015). Bu problemler göz kontağı kuramama, kısıtlı jest ve mimik geliştirmek, başkalarına çok yakında veya uzakda durma, konuşurken tuhaflık ve vurgusal özellikleri düzensiz ritim sağlanan ve alışla gelmeyen ses tonları çıkarmak gibi durumlar örneklendirilebilir (Koegel ve Koegel 2006).

2.2.3. Duygusal ve Davranış Bozukluğu

Yaş düzeyine göre olmayan, sosyal ve kültürel kurallarda farklı olarak duygusal ve davranışlar belirtmesi nedeniyle özel eğitim ve destek eğitim gereksinimlerine ihtiyaç duyan kişi olarak tanımlanan duygusal ve davranışsal bozukluğa sahip olan çocuklar ve gençler; sosyal çevrelerinde uygun olmayan davranış problemleri ile bilinirler. Yetersizliği olan kişiler eğitim mevzuatında herhangi bir zihinsel, duygusal veya sağlık problemi ile açıklanmayan öğrenme problemi, öğretmenlerle ve akranlarla olan iletişimde memnuniyet duyulmayan, normal koşullar içerisinde normal olmayan davranış ve tepkiler belirtirler. Mutsuz ve depresyonda olan kişi fiziksel belirtiler, okul veya bireysel problemlere ilişkin korku tutumları ile bilinen duygu ve davranış bozukluğu bulunan kişiler çoğunlukla sosyal çevrelerine karşın saldırgan, baskıcı, itici, rahatsız edici ve aykırı gelen davranışlar uygularlar. Duygu davranış bozukluğunda bulunan kişilerin okulun ilk yıllarında şikâyetçi olma, ailenin ve öğretmenin sözüne uymama gibi davranış sorunları zamanla şiddeti ve sıklığı yükselerek, ergenlik döneminde yalancılık ve hırsızlık, yetişkinlik döneminde ise tehdit, saldırganlık ve cinayet işleme gibi daha ciddi ve ağır problemlere dönüşmektedir (Şentürk 2015).

2.2.4. Dil ve Konuşma Bozukluğu

Dil ve konuşma bozukluğu, yapılan araştırmalarda çoğunlukla çocukluk döneminde dil gelişim evrelerinde farkı durumlarla beliren bir sorun olarak belirtilmektedir. Dil ve konuşma sorunu işitme, görme ve zihinsel kaynaklı herhangi bir soruna bağlı olarak

ortaya çıkabildiği gibi bir neden olmadan özel olarak da böyle bir sorun olabilmektedir (Şahin 2016; Heward ve Orlansky 1988). Literatürde genel olarak konuşma organlarındaki işlevsizlik, doğal bir sebep ya da biçimsel bir zarar görmeden kaynaklı dilin ses kanalı ile birlikte kullanımından ötürü olan sorunlara konuşma; anlama, yazma veya dinlemeyle ilgili yaşanan iletişim sorunlarına da dil sorunları olarak bakılmaktadır (Heward ve Orlansky 1988).

Dil ve konuşma bozukluğu iletişim sorunu olarak belirlenmiştir. Nöro gelişimsel belirti gösteren iletişim bozuklukları, dil bozukluğu, kekeleme, seste bozukluk, sosyal pragmatiksel iletişim bozuklukları ve tanımlanmamış iletişim bozukluğu olarak sınıflandırılmıştır (Koyuncu ve Mercan 2019).

2.2.5. Çoklu Yetersizlik (Birden Fazla Yetersizlik)

Çoklu yetersizlik bir özürden fazla engeli olan birey olarak belirtilmektedir (MEB 2021). Çoklu engel, bireyin en az iki alanındaki yetersizliklerin benzer düzeylerde etkilediği durumu ifade etmektedir (Kırcaali 2007). Bu grup içindeki bireyler, eğitimsel ihtiyaçlarının birden fazla alanda olmasından dolayı, tek bir engel grubunun kapsadığı programlara yerleştirilememektedir (Sarı 2016).

2.2.6. Özgül (Özel) Öğrenme Güçlüğü

Özel Öğrenme Güçlüğü (ÖÖG), zihinsel kapasitesi seviyenin üstünde olan bireylerde, algısal, nörolojik ve duygusal problem olmadan; okuma, anlama, bilgileri işleme gibi akademik becerilerde bir veya birden fazlasında kısıtlılık olarak tanımlanmaktadır.

ÖÖG, bireyin beyin sistemindeki işlevlerin bir kısmının ya da bir kısmının uygulanamamasından kaynaklanmaktadır (Değirmenci 2019). Kabaca ‘nın yapmış olduğu ifadeye göre, okuma güçlüğü (disleksi), yazma güçlüğü (disgrafi) ve matematik güçlüğü (diskalkuli) olarak üç sınıfa ayrıldığını açıklamaktadır.

2.2.7. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB)

Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) psikolojik kaynaklı bir rahatsızlıktır. Bireyin yaşına ve bulunduğu düzey seviyesine uygun olmayan aşırı hareketlilikleri ve dikkat problemleri ile alakalıdır. Dikkat bilişsel bir yapıdadır, bir işin başlangıcı, devam

ettirme, bitirme, uyanık kalma vs. süreçleri belirir. Dikkat süresi ve dikkatin yoğunluğu her yaşta farklı olmakta. Dikkat eksikliği, bireyin dikkat sürecinin beklenenden daha az olmasıdır. Dikkat eksikliğinde kişi dikkatini belli bir süre sürdürmede problem yaşar. Bir kişide DEHB var söylememiz için göstergelerin 7 yaştan önce ortaya çıkması, belirli bir dönem devam etmesi (en az 6 ay) ve an az iki farklı ortamda belirmesi gerekir. Diğer patolojik rahatsızlıklarla beraber görülmez. Evrensel bir bozukluktur, yaşam boyu devam eder. Kişi okul başlangıcında, kişiden beklentilerin yüksek olmasıyla genelde kişi okula başlamasıyla beraber bu durum ortaya çıkmaktadır (Engelsiz Dokuz Eylül 2018).

2.2.8. Down Sendromlu

Normal bireylerde 46 kromozom bulunurken, trizomi olarak da bilinen durumda 21. kromozom çiftinde üç kromozom bulunmasıyla toplam kromozom sayısı 47 olması durumudur. Bu kromozom bozukluğunun nedeni kesin olarak bilinmemekle birlikte, akraba evlilikleri ve ileri yaşta anne olma durumları risk faktörleri arasında değerlendirilmektedir (Değirmenci 2019).

Down sendromlu bireyler genellikle birbirlerine benzer bir görünüme sahiptir ve bu nedenle kolaylıkla tanınabilmektedirler. Yüzleri genellikle küçük burunlu, çekik gözlü, normalden büyük dilli, kısa ve küt parmaklı, kısa ve kalın boyunlu olabilmektedir. Sosyal yönden ise diğer bireylere kıyasla gelişmiş düzeydedir.

2.2.9. İşitme Engelli

İşitme engelleri, tamamen veya kısmen sağır olan bireyleri kapsamaktadır (sağır terimi, işitme bozukluğu olan kişiler için politik olarak doğru kabul edilir). Kısmi işitme kaybı olan kişiler genellikle işitme cihazları kullanarak işitme yeteneklerini desteklemektedirler. Sağırılık durumu doğumda fark edilebilir veya yaşamın ilerleyen dönemlerinde çeşitli biyolojik sebeplerden ötürü ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, menenjit işitme siniri veya kokleyayı etkileyebilir. Sağır bireyler, iletişim aracı olarak işaret dili kullanmaktadırlar. Dünya genelinde yüzlerce işaret dili bulunmaktadır. Dilbilimsel açıdan, işaret dilleri, yaygın olarak "gerçek diller" olmadıkları şeklinde yanlış anlaşılabilir, herhangi bir sözlü dil kadar zengin ve karmaşıktır (Linton 1998).

İşitme kaybı, herhangi bir sesi duymanın ve anlamının kısmen ya da tam anlamıyla bozulmasıdır. İşitme kaybının sebebi; genetik, çevresel, yaşa bağlı veya travmatik olabilir. İşitme kayıpları hafif seviyeden çok ileri seviyelere kadar farklılıklar gösterebilir. Örnek olarak 0 dB en düşük işitilebilir ses, 10 dB yaprak hışırtısı, 20-25 dB fısıltı sessiz bir kütüphane, 55-60 dB normal konuşma sesi, 70-75 dB elektrikli süpürge sesi, 90-95 dB motor testere gürültüsü, Tüfek atışı (yakın mesafe) 120-140 dB düzeyindedir. Desibel seviyeleri yükseldikçe, bu seslerin işitme sağlığı üzerindeki zararları da artar. 20-20.000 Hertz frekans aralığında ve 0- 120 dBiddet düzeylerindeki ses insan kulağı tarafından algılayabileceği düzeydedir (Akfırat 2004).

2.2.10. Görme Engelli

Küçük yaşlardan itibaren bir takım ciddi görme problemleri ve bozuklukları olan bir çok insan bulunmaktadır. Geçirmiş olduğu yaralanmalarla ayrıca görme duygusunu kaybetme ve oküler travma gibi bir takım ciddi sorunlara veya rahatsızlıklara da neden olabilmektedirler. Sık görülen görme rahatsızlıkları, kornea çizilmeleri, sklera üzerinde çizilmeler, diyabete bağlı göz rahatsızlıkları, kuru gözler ve kornea grefti içermektedir (Disabled World 2021).

Görme yetersizliği olan bireyler için yasal ve eğitsel olmak üzere iki tanım bulunmaktadır. Yasal olarak, görme gücünün tüm düzeltmelerle birlikte olması gerekenin onda biri ya da daha azı kadar veya görme açısı yirmi dereceyi geçemeyen bireylere kör denmektedir (Gürsel 2016).

Eğitimsel olarak, görme yetersizliği olan bireyler, görme keskinliğinde ileri derecede kayıp yaşayan ve öğrenme süreçlerini dokunarak veya işiterek gerçekleştiren bireylerdir (Gürsel 2016). Göz protezi kullananlar, renk körlüğü ve gece körlüğü olan kişilerde bu grup içinde bulunmaktadır.

2.2.11. Bedensel Engelli

Ortopedik engelliler fiziksel veya bedensel engelliler olarak da nitelendirilen kas ve iskelet sistemindeki rahatsızlık, eksiklik, düzensiz ve fonksiyon kaybı olan kişilerdir. Üst ve alt ekstremitelerde, parmaklarda ve omurga kısalığı, eksiklik, fazlalık, yokluk, hareket kısıtlılığı ve felç bulunanlar bu grupta yer almaktadır (Tellioglu ve Tekin 2017).

Genel olarak bedensel engelliler, kas sinir aktivasyonunun darbe görmesi, hastalıklar, kaza durumları ve genetik rahatsızlıklardan dolayı kas, iskelet yapısının fonksiyonlarını yerine getirememesi sonucunda meydana gelen hareketle alakalı yetersizlikler olarak belirmektedir (Şahinöz ve ark. 2013). Bedensel engel grubu kemik ve eklemelerin şekil ve yapısında engel bulunan ya da adale gücü gelişim koordinasyonu ve kontrolünde problemler gösteren kişilerdir. Bedensel engel doğuştan veya hastalıkla beraber açığa çıkan engelleri kapsayan ve çocuğun eğitimi performansını negatif etkileyen her türlü fiziksel kısıtlılıklar olmaktadır (Özer 2013).

2.2.12. Zihinsel Engelli

Doğum öncesi, doğum sürecinde ve doğum sonrasındaki gelişim dönemlerinde çeşitli nedenlerle gelişim unsurlarında görülen yetersizlik ve bunun sonucu olarak etkili ve uygun davranışları yerine getirememesi, kendi kendine yetebilme noktasında yetersizlik gösteren sürekli devam eden engel grubudur (Eripek 2002).

2.2.13. Üstün (Özel) Yetenek

Üstün yeteneklilik, ilk olarak bir etikettir ve bu etiket, belirlenen kriterlere göre bir bireye verilebilir. Bu kriterlerin oluşturulması fikirlerin çatışmasına neden olabilir, ancak etiketin uygulanmasına ilişkin anlaşmazlıklar hala mevcuttur. İkincisi, bu etiket daha genel veya daha spesifik bir şekilde uygulanabilir. Daha genel bir yaklaşım, üstün zekâlığın genellikle birçok alanda belirgin olduğunu ima eder - yani, birinin üstün zekâlı olup olmadığına dair bir değerlendirme yapılıır. Bu görüşe göre, yetenekli bir kişi geniş bir yelpazede yeteneklidir. Daha spesifik bir yaklaşım ise, üstün zekâlılığın potansiyel olarak bir veya birkaç dar alanda sınırlı olabileceğini öne sürer - örneğin, sözel beceriler veya yazma becerileri gibi. Üçüncüsü, üstün zekâlılık kavramları zaman ve mekâna göre değişebilir, böylece akademik terimlerin kaybolmadığı şekilde ifade edilebilir (Kaufman ve Sternberg 2008).

Üstün yetenekli kişiler, özellikleri ve ihtiyaçları bakımından yaşlılarından büyük ölçüde farklılık gösterir ve bireysel potansiyellerini gelişmesine katkı sunacak çeşitli eğitsel çalışmalara ihtiyaç duyarlar (Feldhusen 1997; Renzulli 1999; Clark 2002).

2.3. Engelliğin Nedenleri

Engellilik doğum öncesinden, doğum itibarıyla ve doğumla beraber oluşan nedenlere dayalı olarak beliren fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal ve ruhsal işlevlerinin kısıtlanması veya kaybetmesiyle sosyal hayatlarında uyumsuzluk, günlük ihtiyaçlarını karşılamada zorluk ve öz bakım becerilerini bağımsız olarak gerçekleştirmede zorlanması ve ya kısmen yerine getirememesi durumudur (Zengin ve ark. 2016).

Engellilik, çeşitli sebeplerden kaynaklanabilir. Sebepleri ve oluş nedenleri, çoğu zaman doğum öncesi, doğum esnasında ve doğum sonrası olarak incelenmektedir.

2.3.1. Doğum Öncesi Nedenler

Annenin gebelik öncesi ve gebelik sırasında beslenme alışkanlıkları, gebelik sürecinde alkol tüketimi, yaş, kullandığı ilaçlar, bu süreçteki psikolojisi, geçirdiği kazalar ve genetik nedenler gibi etkenlerdir (Özer ve ark. 2007).

- Doğuştan engellilik ve genetik rahatsızlıklar,
- Akraba evlilikleri kalıtsal rahatsızlıklar,
- Kan uyumsuzluğu,
- Diyabet,
- Hiper tansiyon,
- Annenin sahip olduğu kronik hastalıklar,
- Sara (Epilepsi),
- Kalp rahatsızlıkları ve gebelikte geçirilen enfeksiyonel rahatsızlıklar, (kızamıkçık, toksoplazma, hepatit b, suçiçeği, cinsel yolla bulaşan rahatsızlıklar)
- Annenin yaşı,
- Annenin hamilelik döneminde yaşadığı sorunlar,
- Doktor kontrolünde olmayan ilaçlar,

- Tehlikeli zehirli kimyasallar maddelerin anneyi zehirlemesi,
- Annenin sağlıksız ve yetersiz beslenmesi,
- X-ray ışınlarına maruz kalma,
- Annenin stres düzeyi (Yavaş 1996).

2.3.2. Doğum Sırasındaki Nedenler

Doğum sırasında yaşanan bazı sorunlarla ilişkilidir. Bebeğin yüksek basınca maruz kalması veya oksijensiz kalması, anne karnında göbek kordonunun dolanması, doğum esnasında bebeğin ani bir şekilde dışarı çekilmesi, doğumdan sonra bebeğin kafasının bir yere çarpması bebeğin düşürülmesi gibi sebeplerdir. Doğum sırasında hem annenin hem de bebeğin sağlığına dikkat edilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması önemlidir (Özer 2013).

- Bebeğin doğum esnasında oksijensiz kalması
- Doğum esnasında yanlış tıbbi uygulamalar
- Zamanından önce veya sonra doğum (Yavaş 1996).

2.3.3. Doğum Sonrası Nedenler

- Bebeğe yüksek ateş ve havale görülmesi
- Kafada travma ve kazalar
- Zehirlenmeler
- Uzun süren sarılık
- Psikososyal tepkiler
- Bebeğin uygun olmayan antibiyotik ve farklı ilaçları alması
- Yeni doğan itibariyle rastlanılan metabolik problemler,
- İş kazaları ve meslek hastalıkları ev kazaları
- Trafik kazası
- Çevresel durumlar

- Yaşlılık ve doğal afetlerin oluşturduğu kazalarda engelliliğin doğum sonrası sebepleridir (Yavaş 1996).

Kişinin zihinsel yetenekleri yeterli ve yaşlarına göre normal olsa bile sağlıksız beslenme, uygunsuz çevre şartları, oyun oynama ve çevreyi tanınması için şartların oluşmaması gibi durumlar zihinsel engelliliğe sebep olmaktadır (Çiftçi 2001).

2.4. Zihinsel Engelliler

Kişiler fiziksel, sosyal, zihinsel ve ruhsal özellikleri bakımından birbirlerinden farklılık göstermektedirler. Toplumunu oluşturan insanlar arasında çeşitli kişisel farklılıklar, tüm gelişim unsurları olumlu veya olumsuz yönde etkileyebileceği gibi yeterlilik ve eksiklikleri noktasında belirleyici olmakta. Gelişim unsurlarındaki eksikliklerden etkilenme seviyesi arttıkça bireyin toplumun beklentilerini karşılamada zorlanması zaman zaman beklenenin karşılanmaması gibi durum ortaya çıkar. Diğer bir deyişle herkes gibi olmama farklılığın ayırım noktasıdır. Bu noktada kişiler yetersizlikleri doğrultusunda eğitsel ve tıbbi yönden çeşitli sınıflandırmalar ve çeşitli isimlerle tanımlanırlar. Bu sınıflamalardan biri de zihinsel yetersizlik veya zihinsel engeldir (İlhan ve Esentürk 2015).

Zihinsel engel kişinin genel zihinsel işlevlerinin normal seviyenin altında olması ve bunun yanında iletişim, öz bakım, ev hayatı, sosyal yetenekler, akademik unsurlar, kendini yöneltme, sağlık, güvenlik, boş zamanlar ve çalışma gibi yaşama uygun davranışların iki ve daha fazlasında yetersizlik olarak belirtilmektedir (Ataman 2005).

Zihinsel engelli çocuklar, zihinsel ve fiziksel faaliyetleri açısından toplumun beklediği düzeyde performans gösteremediklerinden dolayı, yaşadıkları çevreye uyum sağlamada güçlük yaşarlar. Çeşitli formlarda gösterdikleri uyum problemleri, üzerinde uğraş verdikleri sosyal ve akademik görevlerde çeşitli başarısızlıklar yaşamalarına neden olur. Gelişim canlı varlığın tüm yaşamı boyunca ileriye doğru yönelik değişiklikleri ifade etmekte. Amaçlı ve anlamlı biçimde beliren hareket eğitimi çalışmaları, zihinsel engelli çocuğun tüm gelişimsel fonksiyonlarını katkı sunar. Hareket kavramı, sportif, dans, alıştırma ve kişinin bedenini keşfeden çalışmaları kapsar. Hareketler aracılığı ile elde edilen bu deneyimler kişinin kendi başına bir amaç değil, gelişimde sürekli ve etkili temel fonksiyon olarak düşünülmektedir (İlhan ve ark. 2016).

2.4.1. Zihinsel Engelliğin Nedenleri

Zihinsel engelliliğe neden olan faktörleri yapısal ve edinilmiş olarak iki grupta inceleyebiliriz:

Yapısal nedenler olarak anne karnındaki bebeğin genetik yapısındaki problemler, kalıtsal metabolizma hastalıkları, fetüsteki bölünme sırasında ortaya çıkan ve çoğu durumda nedeni bilinmeyen kromozom bozuklukları yapısal nedenler içerisinde gösterilebilir. Bu gibi etkenler bebeğin beyin gelişimini tamamlaması ve gelişimsel noktada gerilik göstermesine sebep olabilmekte. Genel olarak yapısal nedenler, doğum öncesi olası etmenler olarak da değerlendirilebilir (Ersoy ve ark. 2009; Şanlı 2012).

Sonradan olan nedenler yapısal olarak belirmeyen, doğum öncesi, doğum sırası yada doğum sonrasında hatta erken çocukluk döneminde çevresel durumlardan gelen çeşitli etkenlerle beyin gelişimini negatif bir halde etkileyen deneyimlere maruz kalınmasıyla elde edilen nedenler kapsamında değerlendirilmekte (Ersoy ve ark. 2009). Madde bağımlılığı, enfeksiyona maruz kalma, travmatik durumlar ve sakatlanmalar, zehirli etkiye maruz kalma, beslenme problemleri ve ekonomik yoksunluk gibi durumlar zihin engeline yol açabilen nedenler olarak bilinmektedir (Eripek 1998; Ersoy ve ark. 2009; Şanlı 2012).

2.4.2. Zihinsel Engellilerin Özellikleri

Her çocuğun doğumuyla birlikte belirli bir gelişim potansiyeli bulunur. Fakat her kişinin gelişim süresi farklılık göstermektedir. Gelişim hızları farklı olsa da, normal olarak gelişim sergileyen tüm bireyler benzer gelişim aşamalarından geçmektedirler. Zihinsel yetersizliği olan çocuklara bakıldığında, aynı gelişim süreçlerini deneyimlemelerine rağmen, zihinsel kısıtlılıkları nedeniyle gelişme hızlarının daha yavaş olduğu ve gelişim potansiyellerinin sınırlı olduğu gözlenmektedir.

Örneğin tüm çocukların yürüme yeteneklerini kazanabilmeleri için boynu dik tutma, temel motorik hareketler gibi becerileri edinmeleri gerekmektedir. Zihinsel yetersizliği olan bireyler için bu becerileri kazanmak, engel düzeyine göre bağlı olarak daha zor veya daha uzun sürebilir (Işıtan ve Metin 2017).

2.4.2.1. Duyuşsal Gelişim Özellikleri

Çoğunlukla inatçı bir yapıya sahip olan zihinsel engelli çocukların özgüvenleri düşük ve kendilerini kontrol etmekte zorlanırlar. Başarısız olma korkularından ve kaybetme korkularından dolayı sorumluluk almaktan kaçınırlar. Kendilerini doğru ifade etme konusunda problemler yaşarlar ve çoğu zaman engellenme hissi yaşadıkları için bazen aşırı tepkiler verme eğiliminde olabilmektedirler. Bu tepkiler arasında kırıp dökme, bağırma, kendilerine veya başkalarına saldırma gibi davranışlar gösterebilirler (Özer 2001).

2.4.2.2. Sosyal Gelişim Özellikleri

Zihinsel engelli bireyler, topluma uyum sağlama açısından önemli olan sosyal davranış biçimlerinde genellikle eksiklik gösterirler. Topluma uyum sağlama sürecini zorlaştıran bu durum, uygun eğitimsel ve psikolojik tedbirler alınmadığı takdirde, sosyal uyumlarını sağlamalarını imkânsız hale getirebilmektedir (Yılmaz 1993). Sıklıkla, sosyal ilişkilerde başkalarına bağlı olurlar ve genellikle kendilerinden daha küçük ya da benzer zihinsel düzeydeki bireylerle arkadaşlık ederler. Bu çocukların yetenekli oldukları alanlarda, farklı oyunlarda normal gelişim gösteren çocuklarla etkileşimde bulunmaları teşvik edilmelidir. Bu tür ortamlarda, zihinsel yetersizliği olan çocukların yeteneklerinin ve başarılarının vurgulanması, onlara fırsatlar sunulması ve duygusal olarak güvenlerinin artırılması önemlidir (Güven 2003).

2.4.2.3. Psikomotor Gelişim Özellikleri

Zihinsel yetersizliği olan çocukların fiziksel gelişimi genellikle ilk yıllarda oldukça yavaş ilerler. Her geçen ay bu çocukların motor gelişimlerinde belirgin bir gerilik gözlemlenebilir. Normal gelişim gösteren çocuklarda yürüme becerisinin tipik olarak 12 ve 24 ay arasında gelişim göstermesi beklenirken, zihinsel yetersizliği olan çocuklarda bu beceri genellikle 36-38 ay gibi daha geç bir dönemde gelişim göstermektedir (Güven 2003).

2.4.2.4. Fiziksel Gelişim Özellikleri

Zihinsel engele sahip olan bireyler, genellikle gevşek sayılabilecek kas yapılarına sahiptirler. Ayrıca, zihinsel gerilik seviyesinin yükselmesi ve ilerleyen yaşla beraber motor gelişimdeki kaybın genellikle arttığı görülmektedir (Hendry ve Kerr 1983).

2.4.2.5. Duygusal Gelişim Özellikler

Duygu, insanın çevresiyle olan etkileşiminde, karşılaştığı uyaranlara olumlu veya olumsuz tepki vermesi durumudur (Başaran 1996).

Zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin toplumda sıklıkla olumsuzluklarla karşılaştıkları bu sebeple başarısız oldukları ve tüm bu tehdit unsurlarının sonucu olarak da duygusal bozukluklar yaşadıkları ifade edilmektedir (Ersoy ve Avcı 2000).

Zihinsel geriliği olan bireyler, sınırlı zihinsel kapasiteleri ve olumsuz geçmiş yaşantıları nedeniyle kaygı ve kısıtlanılmışlık duygularını daha yoğun bir şekilde yaşayabilmektedirler. Zihinsel yeteneklerin sınırlı olması, bazı durumlarda beklentileri karşılayamama ve başarısızlıkla sonuçlanabilen deneyimler yaşamalarına neden olabilir. Ayrıca zihinsel becerilerin sağladığı başarısız deneyimler bireyde başarısızlık duygusunun yükselmesine neden olacaktır (Ersoy ve Avcı 2000).

2.4.3. Zihinsel Engellilerin Sınıflandırılması

Zihinsel engelliler, farklı gruplar oluştururlar ve bu bireyler arasında tanımlayıcı özellikler bakımından çeşitlilik gözlenir. Bu kişilere uygun hizmet sağlamak ve gereksinimlerini iyi bir şekilde karşılayabilmek için alt kategorilerin ve alt kategorilerde yer alan bireylerin özelliklerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Alt kategorilerdeki bireylerin zihinsel ve işlevsel yeteneklerinin anlaşılması, onlar için en uygun programların geliştirilmesini kolaylaştırır. Ayrıca, sınıflandırma süreci, zihinsel engelli bireylerin uygun kurumlara yerleştirilmesi, kaynakların etkin bir şekilde dağıtılması ve destek hizmetlerinin sağlanması için kritik bir öneme sahiptir (Sucuoğlu 2009).

Amerika Mental Gerilik Birliği (AAMD), zekâ yetersizliğini hafif, orta, ağır ve ileri derecede zekâ engeli olarak dört kategoride incelemektedir (Özer ve ark.).

2.4.3.1. Hafif Derecede Zihinsel Engelliler

Temelde okuma-yazma ve sayısal yeteneklerini edinme konusunda yaşanan zorluklar nedeniyle meydana gelir. 50-55 ile 70 aralığında zekâ bölümü puanı değişmektedir. Bu bireylerin motor beceri gelişimleri, tipik olarak gelişen çocuklara kıyasla daha düşük düzeydedir (Akçakın 1988).

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde bu grup kapsamında olan bireyler, hafif düzeyde zihinsel aktivitelerle kavramsal, sosyal ve uyumsal yeteneklerde eksiklikler gösteren ve bu nedenle sınırlı düzeyde özel eğitim ve destek eğitime gereksinim gösteren bireyler olarak tanımlanmaktadır (MEB 2014).

2.4.3.2. Orta Derecede Zihinsel Engelliler

Toplumsal açıdan, en yaygın görülen belirtiler dil gelişiminde olgunlaşmama, duygusal davranışlarda problemler, okuma yazmada ve matematiksel konularda zorluklar bulunmaktadır. Zekâ bölümü puanı 35-55 arasında olan bireyler akranlarına göre motor gelişimleri geridedir. Günlük bakımlarında sınırlı düzeyde bağımsız olabilirler (Çağlar 1979).

Orta derecede zekâ engeli grubunda belirlenen kişiler, okul öncesi dönemde konuşma ve iletişim becerilerini öğrenebilirler. Ancak, akademik konularda ikinci sınıf seviyesinin üzerine çıkmakta zorlanırlar. Öğrenme süreçleri yavaş olup, kaynaştırma yetenekleri sınırlıdır. Erken tanı ve yeterli eğitim imkânları ile birlikte, günlük bakımlarında kısmen bağımsız olabilirler. Ayrıca, aile içinde ya da denetim altında, beceri gerektirmeyen işlerde çalışarak kendi geçimlerine katkıda bulunabilirler (Kara 2017; Akçakın 1998).

2.4.3.3. Ağır Derecede Zihinsel Engelliler

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde bu kategoride yer alan bireyler, hayatları boyunca devam eden zihinsel işlevler, kavramsal, sosyal, uyumsal beceriler ve kişisel bakım becerilerindeki problemler nedeniyle yoğun özel eğitim ve destek eğitim hizmetine gereksinimde bulunan kişiler olarak belirtilmektedir (MEB 2014).

Ağır derecede zihinsel öğrenme güçlüğü yaşayan bireylerin, motor gelişim süreçlerinin yavaş olduğu, iletişim sağlama yeteneklerinin kısıtlı olduğu, anlama veya anlatma

yeteneklerinin sınırlı veya hiç gelişmediği gözlemlenmektedir. Özbakım becerilerini kısmen karşılayabilirler, ancak özbakım gereksinimlerini ve bireysel ihtiyaçlarını karşılamak için başkalarının yardımına ihtiyaç duyarlar. Bununla birlikte, bazıları eğitimle basit görevleri denetim altında yerine getirebilirler (Özer ve ark. 2001; Akçakın 1998).

2.4.3.4. İleri Derecede Zihinsel Engelliler

Klinik desteğe ihtiyaç duyan, zekâ seviyesi 20-25'in altında olan gruplardır. Kişilerin yönlendirilmesi gerekir. Kendi ihtiyaçlarını karşılayamazlar (Çağlar 1979).

Eğitimciler ise bireyleri zekâ seviyesine göre eğitim verebilme noktasında eğitim ihtiyaçlarına göre şu şekilde gruplandırmaktadır (Hallahan ve Kafman 1978).

- Eğitilebilir zihinsel engelliler,
- Öğretilebilir zihinsel engelliler,
- Ağır zihinsel engelliler,

Türkiye'de zihinsel engelli çocuklar MEB'e bağlı özel eğitim okullar yönetmeliğindeki, eğitimsel duruma göre eğitilebilir, öğretilebilir ve klinik olarak bakım ihtiyacı olan çocuklar şeklinde gruplandırılmakta olup aşağıda olduğu gibide açıklanmaktadır (MEB 2014).

Eğitilebilir zekâ bölümü, çeşitli ölçeklerde sürekli olarak 45 ile 75 arasında olan ve temel akademik becerileri, örneğin okuma, yazma ve matematik gibi, öğrenebilecek düzeyde olan zihinsel engellileri kapsamaktadır.

Bu kişilerin dikkatli olma süreleri dardır, motor becerileri normal gelişim gösteren akranlarına yakındır, sözel iletişim yönlendirmelerini anlayabilirler ve sosyal uyumda kısıtlı derecede güçlük yaşarlar (MEB 2014).

Öğretilebilir zekâ bölümünde olanlar, çeşitli ölçeklerde 25 ile 44 arasında yer alan sağlık kurumlarıyla iş birliği içerisinde gerçekleştirilecek özel eğitim ve rehabilitasyona ihtiyaç duyan ve gördükleri eğitimle günlük yaşam ihtiyaçlarını, öz bakım ihtiyaçlarını ve sosyal

davranışları öğrenebilecek olan zihinsel engellileri kapsamaktadır. Motor gelişim aşamalarında eksiklikler gözlenebilir (MEB 2014).

Klinik anlamda bakıma muhtaç olan çocuklar; zekâ bölümleri ve bir takım ölçümlerde sürekli olarak 0 ile 25 arasında seyreden, hayata uyum sağlayamayan ve sürekli sağlık kuruluşlarında bakıma muhtaç olan zihinsel yetersizliği olan bireyleri içermektedir (Fornes ve Sinclair 1983).

2.5. Spor

Spor kavramı insan bedeninin olumlu anlamda gelişmesine katkı sağlamakla beraber, sportif faaliyetler kişinin kişiliğini ve yakın çevresine sergilediği tutumları etkileyen bir anlam taşır (Çelik ve Şahin 2013).

Sportif faaliyetler yüksek derecede mutluluk ve olumlu duyguların hissedilmesiyle bağımlılık yapıcı özelliğe sahiptir. Bu noktada sportif aktiviteleri aracılığı ile ahlak eğitimi, yaşamı sevme hissi, paylaşımcılık tutumunu kazandırmak, temel saldırganlık ihtiyacını ve eylemlerini yüceltmek için ortam ve metotlar sağlanmakta ve uygulamalar yapılmaktadır (Özoğlu 1997).

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde spor öncede belli olan kurallara ve tekniklere uygulamalara göre yapılan, fiziksel gelişime katkı sağlayan, eğlence ve rekabet amacı güden beden hareketlerinin genel adı" olarak açıklanmıştır (Türk Dil Kurumu 2023).

Spor; kişinin doğayla olan mücadelesiyle beraber kazandığı temel kazanımları ve mücadele şeklini bireysel veya grup halinde barışçı bir halde ve o metotlara benzer hareketlerle oyun oynama, eğlence sunan ve stres atma amacıyla kullanılmasına dayalı profesyonel iş, estetik, teknik, bedensel yarış ve toplumsal hareketliliğe dayalı olmaktadır (Fişek 1998).

Sportif aktivitelerin çeşitli özellikleri bulunmaktadır;

- İnsanoğlunun temel özelliklerinden oluşması,
- Sporcudan maksimal performans beklenilmesi,
- Sporcuda mükemmeliyetçilik duygusunun oluşması
- Bir çevresel olaydır,

- Sporcusuna ve seyircisinde çeşitli duyguları yaşatır,
- Bir ahlaki erdem olması,
- Psikolojik, sosyal ve fiziksel bir durum olması,
- Sürekli yapılması gibi özelliklere sahip olduğundan çeşitli oyunlardan farkı olan bir aktivite alanıdır (Erdemli 1997).

Süveren (1991), sportif aktiviteler sadece kazanma anlamına gelmemelidir. Toplumun her yönünden kişilerin uygulayabildiği ölçüde sportif aktivitelere katılması gerekmektedir. Sportif aktiviteler, kişileri psikolojik ve sosyolojik olarak bağımlısı haline getiren aktivitelerdir. Bundan dolayı olarak sportif aktivitelerin aracılığıyla ahlak eğitimi, pozitif duygular, paylaşma duygusunu oluşturmak kişiye eğitimsel faydalar sağlamaktadır (Özoğlu 1997).

2.5.1. Sporun Önemi ve Amacı

Ülkemizde spora verilen önem tüm dünya ülkelerindeki gibi sporun kişinin sağlığına pozitif etkilerinden dolayıdır. Disiplinli ve dengeli bir durumda yapılan alıştırmalar ve antrenmanlar spor eğitiminin temelini oluşturur. Bireyin kuvvetinin sınırlarını zorlayan bu sportif aktiviteler birçok bilim dalında faydalanılarak çağımız şartlarına uyumu bir ilerleme getirmektedir (Öztürk 2004).

Spor yapan bireyler, spor faaliyetlerinin gerçekleştiği ortamlarda sosyal ve kültürel birikimlerini artırmakla kalmayıp, bedensel ve zihinsel kazanımlarının yanı sıra çevresel faktörlerin etkisiyle sosyal ve psikolojik açıdan da fayda sağladığı düşünülmektedir.

Bireyler, spor alanlarında uzun süre vakit geçirmenin sonucunda dışarıdaki olumsuz alışkanlıklardan korunur ve olumsuz sosyal etkileşimlerden kaçınırlar. Spor bilimleri, pek çok alana katkı sağlayan olumlu bir faaliyet olarak kabul edilir ve bu açıdan sadece tek bir disiplinle sınırlı değildir. Sporun, toplumsal kültürel unsurları içermesinin yanı sıra, evrensel bir yapıya sahip olduğu hatırd tutulmalıdır. Bu noktada spor; sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve fiziksel açıardan çeşitli bakış açılarıyla ele alınmaktadır (Erciş 2012).

Özetle, spor kişilere duygusal, sosyal ve psikolojik faydaların yanı sıra çevik, güçlü, dayanıklı ve sağlıklı bir beden yapısı kazandıracaktır. Bunun yanı sıra, analitik düşünme

yeteneğini geliştiren spor, bireylerin yaratıcı düşünme becerilerini artırarak sorun çözme becerilerini, etkin ve sağlıklı karar alma becerilerini kolaylaştırabilmektedir (Gezer 2014).

2.5.2. Sporun Etkileri

2.5.2.1. Sporun Sağlık Üzerindeki Etkileri

Bilgin ve ark. (2014)' un ifadesine göre, enerji tüketimini artırmak bedensel aktivitenin amaçlarından biridir. Bedensel aktivitenin artırılması kilo kaybı ve kilo kontrolü sağlık açısından önemli bir faktördür. Bedensel etkinlikte ve spora başlangıçta kişilerin düşük ve orta yoğunluklu programlarla teşvik edilmesi önemlidir. Bedensel etkinliklerin kişinin sağlığı için yararları aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Dinlenme durumundaki kalp ritminde azalma,
- Kan damar rahatsızlıkları ve kan basıncı riskinde düşüş ve düzelme,
- Kalp ritminde artış,
- Kalp ritimlerinde iyileşme,
- Kandaki kolesterol ve trigliserit seviyelerinde azalma ve düzelme,
- Solunum hacminde artış,
- Vücut ağırlığının kontrolü,
- Kas-iskelet sistemi hastalıkları ve kemiğin erimesi riskinde azalma,
- İleri yaşlarda ortaya çıkan alzheimer ve unutkanlığın oluşmasında azalma,
- Kan glikoz değerlerinde düzelme sağlayarak tip 2 diyabet hastalığını önlemesidir (Çiçek 2010; Can ve ark. 2014).

Sporun sağlıkla ilişkisi uzun bir geçmişe dayanmakta olup ve kişilere sağlıklı yaşam için hareketin önemi uzun zamandır vurgulanmaktadır. Sağlıklı bir yaşamın temellerini açıklamak için Hipokrat, "Her bireye doğru miktarda gıda ve hareket sağlanırsa, sağlık için en güvenli yolun bulunacağını" belirtmiştir. Aynı şekilde İbn-i Sina ise, " Hareket, gıda ve uykunun sağlığı korumada üç temel prensiplerdendir." şeklinde açıklamaktadır (Zorba 2011). Bu ifadeler, tarih boyunca ünlü filozofların, bedensel aktivitenin ve sağlıklı yaşamın önemini vurguladığını belirtmektedir. Bireylerin en öncelikli hedefleri ve amacı, sağlıklı olmayı sürdürmek ve sağlıklı kalmaktır. Çeşitli medya organlarında, sağlıkla ilgili haberlere ve programlara artan bir ilgi gözlemlenmektedir, bu da geçmiş dönemlere

oranla daha fazla önem verildiğini ortaya koymaktadır (Zorba 2011). Düzenli fiziksel aktiviteyle meşgul olan bireylerde gözlemlenen sonuçlar, kişilerin bedensel ve fiziksel sorunlarını fark etme biçimlerinde olumlu bir değişim ve bireylerin kendilerini daha sağlıklı ve iyi hissetmeleridir (Can ve ark 2014; Zorba 2011).

2.5.2.2. Sporun Sosyal Etkileri

Sporun toplumsal gelişime etkileri, öncelikle kişilerin spor etkinliklerine katılımıyla başlar ve bu aktivitelerin toplumsal gelişime katkı sağlayan bir olgu olmasıyla devam eder. Sporun psiko-sosyal yararlarının özünde, insanların spor ortamlarında kendilerini sağlıklı bir halde ifade edebilecekleri platform bulunmaktadır (Küçük ve Koç, 2004). Ayrıca, sporun kendi özgün toplumsal normları, yapıları, değerleri, sembolleri ve süreçlerinin bulunmasının, sporun sosyal yararlarına katkıda bulunduğu düşünülebilmektedir (Karayılmaz 2006).

Sporun sosyal etkileşimde yayılmasının temel faydalarından biri olarak belirtilen gelişmeler, davranışlardaki ilerlemelerle açığa çıkmaktadır bunlar;

- Dostluk kurma,
- İtibar kazanma,
- Grup üyeliğini ve dayanışma kavramlarını anlama,
- Kurallara uyma becerisi geliştirme ve saygılı olmayı öğrenme,
- Özsaygısını kazanma,
- Zorluklarla başa çıkmayı öğrenme,
- Düzen ve disipline alışma,
- Sağlıklı bir vücut edinme ve vücudu tanıma,
- Rekabette saldırganlık hissini azalması ve karşısındaki rakibine saygılı olmayı öğrenme (Bulgu 2013).

Spor etkinliklerine dâhil olan kişiler, sosyal etkileşime girerler ve bu etkinlikler, bireylerin kısıtlı bakış açılarından sıyrılarak farklı insanlar, inançlar, düşünceler ve insanlarla etkileşim kurmalarını ve bu etkileşimlerin karşılıklı olarak gerçekleşmesini sağlamaktadır. Spor etkinliklerine katılma yeni arkadaşlıkların oluşmasına bu arkadaşlık ilişkilerinin sağlanmasına ve sosyal etkileşimi destekleme konusunda katkı sağlamaktadır (Yetim 2011; Aksoy ve ark. 2012).

2.5.2.3. Sporun Psikolojik Etkileri

Sporun faydaları sadece fiziksel ve sosyal boyutlarda değil, aynı zamanda psikolojik yapının korumaya ve gelişimine fayda sağlamaktadır (Salar ve ark. 2012; Yazarer ve ark 2004). Ayrıca, spor yapan bireyler, diğer sporculara ve oyun kurallarını çiğnenemeye, başarı elde etmeyi veya başarısızlığı kabul etmeyi öğrenirler. İş birliği ve hoşgörü gibi davranışların gelişimini destekler. Psikolojik açıdan, spor sırasında deneyimlenen heyecan, sevinç, üzüntü gibi duygular, bireylerin özgüven duygularının gelişimine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, spor faaliyetlerine katılma bireylerde algılama yeteneğini, karar verme sürecinde odaklanma, konsantrasyon, sorun çözme, belirlenen kurallara uyum, değişen şartlara uyum sağlama, üretkenlik, hayal gücü kullanımı ve pratik zekâyı geliştirebilmektedir (Şahan 2007).

Şenyüzlü (2013), spor bireylerin sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri için temel bir gerekliliktir. Sporun fiziksel sağlık üzerindeki etkileri kadar, ruhsal açıdan da çeşitli olumlu etkileri bulunmaktadır. Ek olarak, literatürde yapılan çeşitli araştırmalar, spora katılımın insan vücudundaki negatif enerjinin atılmasında ve bu enerjiden kaynaklanan stres, kaygı, öfke, saldırganlık, şiddet gibi davranışların önlenmesinde etkili olduğunu belirtmektedir. Bu araştırmalar ayrıca, spora katılmanın psikolojik sağlığı koruduğunu ve geliştirdiğini ortaya koymuştur (Harvey ve ark. 2005).

2.5.3. Engellilerde Spor

Spor, sağlıklı ve mutlu bir yaşam için elzem olan bir alandır ve bütün insanlar için büyük bir öneme sahiptir. Ancak spor, engelli kişiler için çok daha önemi vardır. Çünkü spor, yaşamlarında çeşitli engellerle yüz yüze kalan ve bu engellerin yarattığı negatif hislerle birlikte yaşayan engelli kişilere, hayatta yeni bir pencere açmaktadır. Engel türü ve derecesi ne düzeyde olursa olsun hareket etme, egzersize dahil olma, sportif aktivitelere katılma bireye haz sunmakta, hareket etmekten duyulan haz da bireyin yaşama dair olumlu bir motivasyon yaratmaktadır (Yılmaz ve ark. 2014).

Engelliler sporu engellilerin hareket ihtiyaçlarını karşılamak, onları izole edilen yaşantılarından uzaklaştırmak, başarıya duygusunu oluşturmak, sosyalleşme ağları

sunmak, aile fertlerine çocuklarının neler yapabileceğini göstermek, dolayısıyla engelli çocuğu olan aile üyelerinin umutsuzluk seviyelerini azaltmak, sağlıklı yaşam biçimi tarzı oluşturmak, çocukların özel eğitim faaliyetlerine ve rehabilitasyon programlarına katkı sunmak, yetenekleri doğrultusunda belirlenecek çocukları performans sporlarına yönlterek kendilerini keşfetmelerine katkı sunacaktır (Yetim 2011).

Sağlık için olumlu faydalarıyla beraber kişi spor yaparak sosyalleşip birşeyler paylaşabilmekte, arkadaşlık kurmakta, dayanışmayı hissetmekte, yeteneklerinin farkına varıp kendini geliştirme fırsatı oluşturmakta, kendisine, bedenine ve diğer insanlara karşı olumlu hisler geliştirmektedir. Tüm bunlar olumlu unsurlar bireye anlamlı ve tatmin edici bir yaşamı yakalamakta ve sürdürme imkânı vermektedir. Dahası engelli bireyler, özel olarak düzenlenen yarışma sporlarının eğitimleri tamamlayabilmekte, yarışmalara katılmakta, başarı ve başarısızlığı deneyimleyebilmektedir. Bu anlamda da artık kendilerini engelli bir birey olmaktan ziyade “sporcu” olarak bilinmektedir. Bu duygunun verdiği güvenle bireyler engelleri ile başa çıkmasını öğrenebilmektedir (Yılmaz ve ark 2014).

Türkiye'de engelli bireylere yönelik bakış açısı giderek değişmektedir. Engelli bireylerin toplumun bir parçası oldukları ve onlara karşı olumsuz tutumlar yerine yardımlaşma ve birlik içinde yaşamının olması gerekliliği düşüncesi yaygınlaşmaktadır (MEB 2000).

2.5.3.1. Zihinsel Engelli Bireylerde Spor

Her ülkede, engelli bireylerin gelişimlerinin desteklenmesi için sunulan hizmetler çeşitli düzeylerde uygulanmaktadır. Engellilerin gelişimine katkıda bulunan faaliyetlerin önemli bir kısmını özel eğitim hizmetleri ve özel eğitim programları oluşturur. Engelli bireylerin toplumsal yaşama aktif katılımını sağlamak için sunulan hizmetlerin eksiksiz bir şekilde sağlanması son derece kritiktir. Beden eğitimi ve spor etkinlikleri gibi temel eğitim hizmetleri, engelli bireylerin yaşamlarındaki önemli ihtiyaçların başında gelmektedir (Pepe ve ark. 2011).

Engelli bireyler için spor etkinlikleri, yaşamlarına sürekli eşlik eden bir destek olarak kabul edilmektedir (Demirci 2009). Ek olarak, spor aktiviteleri, engelli bireyler için önemli bir iyileştirme aracı olarak kabul edilmektedir (İlhan ve Esentürk, 2014). Engelli bireylerde sporun avantajları arasında, fiziksel ve motor becerilerin gelişimi özellikle

önemlidir. Bilimsel literatürdeki çalışma sonuçları, çeşitli engel gruplarına ve düzeylerine sahip bireylerde sporun fiziksel ve motor gelişimi teşvik ettiğini göstermektedir (Şirinkan 2011; Şirinkan 2014; Atan ve ark. 2014; Bayazıt ve ark. 2014).

Zihinsel engeli olan bireyler, engellerinin kökeni, şiddeti ve varsa diğer engel türleri açısından büyük çeşitlilik gösterebilirler. Zihinsel engelli bireylerde, duyuşsal eksiklikler ve rahatsızlıklar (örneğin, körlük, sağırılık), algısal bozukluklar, beyin fonksiyonlarında sorunlar, kas zayıflığı gibi çeşitli nörolojik bozukluklar da mevcut olabilir. Zihinsel engelli bireyler için düzenlenecek spor etkinliklerinde, bireyin yaşını ve gelişim düzeyini göz önünde bulundurarak uygun çalışmalar planlanmalıdır. Araştırmalar, zihinsel engelli bireylerin diğer alanlara kıyasla sportif etkinliklerde daha iyi performans gösterdiğini ve akademik dersler yerine Beden Eğitimi ve Spor derslerine daha fazla ilgi gösterdiklerini göstermektedir (Filazoğlu Çokluk ve ark. 2015).

2.6. Tutum

Tutum bireylerin davranışlarını yönlendiren, algılarını, düşünüş biçimleri belirleyen en önemli psikolojik özelliklerden bir tanesidir (İlhan ve ark. 2016). Olumlu veya olumsuz oluşabilen tutumlar insanların bir obje, durum ya da olaylara karşı ne hissettiğini ifade etmektedir (Kırımoğlu ve ark. 2017).

Khine 'nin tanımına göre, bir durumla karşılaşıldığında kişilerin tepkilerini belirleyen ve deneyimlerden etkilenen zihinsel ve sinirsel hazırlık durumudur (Khine 2001).

Yaşantı ve tecrübeler sonucunda oluşan, ilgili olduğu bütün obje ve durumlara karşı kişinin davranışları üzerinde yöneltici ya da dinamik bir etkisi olan sahip ruhsal ve psikolojik bir hazırlık durumu olmaktadır (Freedman ve ark. 2003).

Bireylerin davranışları, tutumları noktasında bilgi edinmemizi sağlar. Örnek olarak bir öğrencinin okulda gördüğu bir derse katılmayı istememesi, verilen ödevleri yapmaması ya da derste iken başka şeylerle ilgilenmesi, öğrencinin bu derse karşı negatif tutumları olduğunu belirtebilir. Herhangi bir duruma karşı tutumumuz negatifse davranışlarımızın ve hareketlerimiz de negatif olması beklenir. Aynı şekilde herhangi bir şeye karşı pozitif bir tutumumuz var ise, davranışlarımızın da pozitif olması olasıdır. Tutumlar alacağımız kararları etkilemektedir (Varol 2004).

2.6.1. Tutumun Önemi

Tutumlar, davranışların ortaya çıkması ve gelişmesi noktasında aktif role sahiptirler. Aynı şekilde davranışlar da gelişim süreçlerinde, kendilerine etki eden tutumların değişiklik göstermesinde aktif olabilmektedirler. Bu durumda söylenebilir ki tutumlar ve eylemler bir bakıma karşılıklı etkileşim içinde olmaktadır. Yani zorluk derecelerine göre biri diğerine etkilemekte, pekiştirmekte veya değiştirmektedir. Ama bu karşılıklı hareketlilik durumu genelde eylemin ortaya çıkmasından itibaren söz konusu olmaktadır. Oysa eylemin ortaya çıkması sürecinden önce aktif ve güçlü konumda olan her daim tutumdur. Yukarıda da söylendiği gibi tutumlar yalnızca eylemin başlama sürecinden itibaren aktiflik göstermezler, öncesinde de etkilerinin bahsi olmaktadır. Yani davranışın ortaya çıkmasında tutum önemli rol oynamaktadır. Bu durumda tutum ve eylem arasında etkililik bakımından bir kıyaslama yapmak gerekirse tutumun öncelikli bir aktifliğe ve güce sahip olduğu söylenir (İnceoğlu 2010).

2.6.2. Tutumu Oluşturan Temel Öğeler

Tutumların davranışsal, duygusal, zihinsel ve olmak üzere üç bütünsel ögesi vardır ve bu öğeler arasında genellikle birleşme, iç tutarlılık olduğu düşünülür (İnceoğlu 2010).

Zihinsel, duygusal ve davranışsal bileşenler arasında bir iç uyum ve örgütlenme olmadığı sürece, tutumun oluşması mümkün değildir. Bu nedenle, oluşturucu unsurlar açısından ele alındığında, tutum, bu üç ögenin kendi aralarındaki düzenlenmesi sonucunda ortaya çıkan bir duruş veya tavidir. Bu açıdan tutum, bir tepki gösterme biçimi değil, belirli bir tepkinin ortaya konulmasının öncesinde gerçekleşen bir hazırlık aşamasıdır. Yani bir birey, belirli bir duruma, nesneye veya kişiye yönelik bir tepki sergilemeden önce, o tepkiye hazırlık olarak bir tavır alır, bir duruş sergiler. Başka bir ifadeyle, birey, belirli bir tepki biçimini göstermek için kendisini belirli bir şekilde konumlandırır ve o tepkiyi ortaya koymaya hazır hale gelir. Örneğin, bir arkadaşımızla karşılaştığımızda sevinç gösterisi yapmak, o kişiye karşı o anda sevgi duyduğumuzdan ziyade, zaten önceden bu duyguya sahip olduğumuz içindir. Benzer şekilde, hoşlanmadığımız birine karşı zaten duygusal, zihinsel ve davranışsal olarak belirli bir tavrımız vardır (İnceoğlu 2010).

2.6.2.1. Zihinsel Öge

Zihinsel öge, bir inancın kabul edilmesidir; tutum ise objeler hakkındaki inançlarımızı içerir. Bir objeye karşı olumlu veya olumsuz bir tutum varsa, o obje hakkında olumlu veya olumsuz inançlar da bulunmaktadır (Özer ve ark. 2012).

Zihinsel öge bireyin düşünsel işleyiş süreciyle bağlantılı olmakta ve düşünsel veya zihinsel süreçlerin sistemleştirilmesi ve sınıflandırılmasıyla ilgili bir unsurdur. Bu sınıflandırmalar bireyin, farklı durumlarla, objelerle, bireyler ilgili algılamalarını etkilerken diğer yandan da onun, farklı uyaranlara karşı tepkilerinin de birbirinden farklı olmasını sağlar (İnceoğlu 2010).

2.6.2.2. Duygusal Öge

Duygusal öge bireylerin, ilgi duydukları objeye karşı artan kalp atış hızı, heyecanlanma, terleme gibi fizyolojik belirtilerle birlikte sözlü ifadelerle dışarı vuran duygusal tepkilerdir (Cemalcılar ve Kağıtçıbaşı 2014). Duygusal öge, tutuma süreklilik kazandırır, tutumu şekillendirir ve itici hale getirir (Çöllü ve Öztürk 2006).

Tutumun oluşmasında duygusal unsurların aktiflik kazanması, zihinsel ögeye oranla daha kolay olmaktadır. Dahası bir konuya, objeye, bireye, kısacası bir tutumun konusuna ilişkin duygusal anlamda olumlu, negatif veya nötr bir davranış ortaya koymak fazla da karmaşık bir süreci veya karmaşık ilişkileri gerektirmeyebilir (İnceoğlu 2010).

2.6.2.3. Davranışsal Öge

Kişinin herhangi bir uyarana ait tutum nesnesiyle ilgili göstereceği davranışların ne yönde olacağını etkiler. Bu davranışlar somut olup kişinin cümlelerinden, davranışlarından fark edilebilir (Güney 2019).

Duygusal davranış, tutumun olumlu ya da negatif olarak algılanmasına bağlıdır. Ayrıca duygusal davranış, negatif veya pozitif duygusal boyutlarda değerlendirilebilir. Başka ifadeyle ilişki kurma ya da kurmama eylemi söz konusudur. Bu durum üç kategoride incelenebilir. Tutum noktasında duygusal davranış durumunda negatif ve pozitif olarak yaklaşma, karşı koyma ve kaçınma alt kategorilerle incelenebilir. Kişi, iletişim esnasında karşıdaki birey ya da alıcı ile karşılıklı bir şekilde iletişim sağlayabilir, birey karşı

taftaki alıcı veya iletiyi gönderen ile iletişim sağlama noktasında nötrdür ve tepkisiz kalır ya da birey karşıdaki alıcı veya iletiyi gönderen ile iletişim kurmaktan kaçınır ve iletişimi kesebilir. Tutumun varlığı, karşıdaki alıcı veya iletiyi gönderen kişiler üzerindeki gözlemlenebilir davranış farklılıklarından, davranışlarından anlaşılabilir. Herhangi bir tutum noktasında, herhangi bir davranış belirmiyorsa bu tutum, çevredeki bireylerce gözlemlenemeyeceğinden anlaşılmaz (İnceoğlu 2010).

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırma kapsamında, mevcut durumu ortaya koymayı amaçlayan betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Betimsel tarama modeli, geçmiş zamanda ve günümüz yaşamında varlığı olan bir durumu olduğu haliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yöntemidir. Araştırma kapsamında olay, birey veya nesne kendi şartları içinde ve olduğu gibi betimlenmeye çalışılır. Durumu, herhangi bir noktada değiştirme, etkileme çabası gayretinde bulunulmaz (Karasar 2012).

3.1. Gönüllü Gruplarının Seçimi

Bingöl Karşıyaka Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde öğrenim gören 780 öğrenciden tesadüfî yöntemle seçilen 276 birey araştırmanın örneklem grubunu oluşturmaktadır.

3.2. Veri Toplama Araçları

3.2.1. Demografik Bilgi Formu

Araştırmaya katılan katılımcıların sınıf, bölüm, düzenli spor yapma, engelli yakını olma, zihinsel yetersizliğe sahip bireyin spor eğitimine tanık olma ve zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin spor yapma durumu olmak üzere toplamda 6 soruluk kişisel bilgi formunu doldurmaları istenmiştir.

Tablo 3.1. Katılımcıların Betimsel İstatistikleri

	Değişkenler	N	%
Sınıf	9.Sınıf	90	%32,6
	10.Sınıf	56	%20,3
	11.Sınıf	100	%36,2
	12.Sınıf	30	%10,9
Bölüm	Çocuk gelişimi ve eğitim bölümü	84	%30,4
	Hasta ve yaşlı hizmetleri bölümü	25	%9,1
	Yiyecek ve içecek hizmetleri bölümü	92	%33,3
	Moda tasarımı bölümü	43	%15,6
	Güzellik ve saç bakım hizmetleri bölümü	32	%11,6

Düzenli spor yapma	Evet	43	%15,6
	Hayır	233	%84,4
Engelli yakını olma durumu	Evet	73	%26,4
	Hayır	203	%73,6
Zihinsel yetersizliğe sahip bireyin spor eğitimine tanık olma	Evet	47	%17,0
	Hayır	229	%83,0
Zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin spor yapma durumunu isteme	Evet	244	%88,4
	Hayır	32	%11,6

Çalışmaya katılan öğrencilerin **sınıflarına göre** %32,6'sı 9.sınıf, %20,3'ü 10.sınıf, %36,2'si 11.sınıf, %10,9'u 12.sınıf, **bölgelerine göre** %30,4'ü Çocuk gelişimi ve eğitim bölümü, %9,1'i Hasta ve yaşlı hizmetleri bölümü, %33,3'ü Yiyecek ve içecek hizmetleri bölümü, %15,6'sı Moda tasarımı bölümü, %11,6'sı Güzellik ve saç bakım hizmetleri bölümü, **düzenli spor yapma durumuna göre** %15,6'sı evet yapıyorum, %84,4'ü hayır yapmıyorum, **Engelli yakını olma durumuna göre** %26,4'ü evet var, %73,6'sı hayır yok, **Zihinsel yetersizliğe sahip bireyin spor eğitimine tanık olma durumuna göre** %17,0'ı evet oldum, %83,0'ı hayır olmadım ve **Zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin spor yapmasını isteme durumuna göre** ise %88,4'ü evet isterim, %11,6'sı hayır istemiyorum dediği tespit edilmiştir.

3.2.2. Zihinsel Engelli Bireylerin Sportif Etkinliklerine Yönelik Tutum Ölçeği

Öğrencilerin, zihinsel engelli kişilerin sportif etkinliklerine yönelik tutumlarını tespit etmek amacıyla, İlhan ve ark. (2016) tarafından geliştirilen zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum ölçeği araştırma kapsamında kullanılmıştır. Ölçme aracı 5'li likert şeklinde olup 28 maddeden oluşmakta. Ölçek maddelerinden alınacak en düşük ve yüksek puanlar ile 28-140 arasındadır.

3.3. İstatistiksel Analiz

Verilerin analiz sürecinde IBM SPSS 22 istatistiksel analiz paket programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Öğrencilerinin zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum düzeyi ölçeğinden aldıkları puanlar aritmetik ortalama ve standart sapma $X \pm Sd$ olarak belirtilmiştir. İkili değişkenlerin

karşılaştırmalarında bağımsız gruplar t testi kullanılırken, çoklu grupların karşılaştırmalarında tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve oluşan farklılıkların tespitinde ise LSD (Least Significant Difference) testinden yararlanılmıştır. Anlamlık düzeyi için $p < 0.05$ değeri anlamlı olarak kabul edilmiştir.

Tablo 3.2. Ölçek Puanlarının Çarpıklık-Basıklık Testi Anlamlılık Düzeyi Sonuçları

	N	Çarpıklık	Basıklık
Sportif Etkinliklere İlişkin Olumsuz Tutum	276	-,773	,025
Sportif Etkinliklere Yönelik Olumlu Tutum	276	-,749	,553
Zihinsel Engelli Bireylerin Sportif Etkinliklerine Yönelik Tutum Ölçeği Toplam	276	-,550	,090

Tablo 3.2' de çarpıklık-basıklık analizi sonuçlarına bakıldığında, zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum ölçeğinde toplam ve alt boyutların puanlarında normallikten sınımalarının anlamlı düzeylerde olduğu görülmektedir. Çarpıklık-basıklık analizinin yapılması, normal dağılımın saptanması amacıyla kullanılacak yöntemlerden biridir. Normal dağılım değerleri incelendiğinde normallikten çok fazla ayrılmalar olmadığı görülmektedir. Ayrıca çarpıklık ve basıklık katsayıları dikkate alındığında, bütün puanların +1 ile -1, aralığında arasında olduğu görülmektedir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2 ile -2, aralığında olmasının normallik bakımından uygun bir değer aralığı olarak belirtirken (Karasar 2018). Büyüköztürk ise bu değerlerin +1 ile -1 arasında yer almasının normallikten aşırı sapmalar olmaması şeklinde belirtmektedir (Büyüköztürk 2007). Puanların çarpıklık-basıklık değerlerinin uç düzeylerde olmadığı, +1 /-1 aralığında olduğu ve normal dağılım aralığında olduğu aşırı uç değerler olmadığı görüldüğünden dolayı verilerin analizinde parametrik istatistiksel analiz yöntemleri kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Tablo 4.1. Katılımcıların ZEBSYT Ölçeğinden Elde Ettikleri Puanların Betimsel İstatistikleri

	n	Minumum	Maximum	X±SS
Sportif Etkinliklere İlişkin Olumsuz Tutum	276	7,00	35,00	27,19±6,22
Sportif Etkinliklere Yönelik Olumlu Tutum	276	25,00	105,00	78,83±15,78
Zihinsel Engelli Bireylerin Sportif Etkinliklerine Yönelik Tutum Ölçeği Toplam	276	34,00	139,00	106,02±19,58

Tablo 4.1’de katılımcıların zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum ölçeği alt boyutlarından sportif etkinliklere ilişkin olumsuz tutum skorunun 27,19±6,22, **sportif etkinliklere yönelik olumlu tutum** skorunun 78,83±15,78 ve **zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum boyutu toplam** skorunun ise 106,02±19,58 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.2. Katılımcıların Sınıf Değişkenine Göre ZEBSY Tutumları

	Sınıf	n	X±SS	F	P	LSD
Sportif Etkinliklere İlişkin Olumsuz Tutum	9.sınıf ¹	90	25,44±6,72	4,040	,008	1-2
	10.sınıf ²	56	27,69±5,48			1-3
	11.sınıf ³	100	27,89±5,86			1-4
	12.sınıf ⁴	30	29,16±6,20			
Sportif Etkinliklere Yönelik Olumlu Tutum	9.sınıf ¹	90	74,87±14,18	5,329	,001	1-3,1-4
	10.sınıf ²	56	79,46±16,65			2-4, 3-4
	11.sınıf ³	100	79,40±15,38			
	12.sınıf ⁴	30	87,66±16,69			
Zihinsel Engelli Bireylerin Sportif Etkinliklerine Yönelik Tutum Ölçeği Toplam	9.sınıf ¹	90	100,32±17,3	6,114	,000	1-2, 1-3
	10.sınıf ²	56	107,16±19,36			1-4, 2-4
	11.sınıf ³	100	107,29±19,58			
	12.sınıf ⁴	30	116,83±21,58			3-4

Tablo 4.2’de katılımcıların sınıf düzeylerine göre zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum ölçeği skorlarının karşılaştırılmalarına bakıldığında **sportif etkinliklere ilişkin olumsuz tutum** alt boyutunda 9.sınıf ile 10.sınıf, 9.sınıf ile 11.sınıf, 9.sınıf ile 12.sınıf, **sportif etkinliklere yönelik olumlu tutum** alt boyutunda 9.sınıf ile 11.sınıf, 9.sınıf ile 12.sınıf, 10.sınıf ile 12.sınıf, 11.sınıf ile 12.sınıf ve **zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum boyutu toplam** boyutunda ise 9.sınıf ile 10.sınıf, 9.sınıfla 11.sınıf, 9.sınıfla 12.sınıf, 10.sınıfla 12.sınıf, 11.sınıf ile 12.sınıf arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir ($p<0.05$).

Tablo 4.3. Katılımcıların Bölüm Değişkenine Göre ZEBSY Tutumları

	Bölüm	n	X±SS	F	P	LSD
Sportif Etkinliklere İlişkin Olumsuz Tutum	Çocuk gelişimi ve eğitim bölümü ¹	84	28,95±5,59	3,515	,008	1-3 1-4 1-5
	Hasta ve yaşlı hizmetleri bölümü ²	25	27,48±6,04			
	Yiyecek ve içecek hizmetleri bölümü ³	92	26,83±6,26			
	Moda tasarımı bölümü ⁴	43	26,27±5,75			
	Güzellik ve saç bakım hizmetleri bölümü ⁵	32	24,59±7,40			
Sportif Etkinliklere Yönelik Olumlu Tutum	Çocuk gelişimi ve eğitim bölümü ¹	84	83,10±13,76	2,889	,023	1-3 1-5
	Hasta ve yaşlı hizmetleri bölümü ²	25	78,16±18,53			
	Yiyecek ve içecek hizmetleri bölümü ³	92	76,07±16,11			
	Moda tasarımı bölümü ⁴	43	79,79±15,31			
	Güzellik ve saç bakım hizmetleri bölümü ⁵	32	74,81±16,34			
Zihinsel Engelli Bireylerin Sportif Etkinliklerine Yönelik Tutum Ölçeği Toplam	Çocuk gelişimi ve eğitim bölümü ¹	84	112,05±17,99	3,624	,007	1-3 1-5
	Hasta ve yaşlı hizmetleri bölümü ²	25	105,64±21,68			
	Yiyecek ve içecek hizmetleri bölümü ³	92	102,91±19,59			
	Moda tasarımı bölümü ⁴	43	106,06±19,02			
	Güzellik ve saç bakım hizmetleri bölümü ⁵	32	99,40±19,53			

Tablo 4.3’de katılımcıların bölüm düzeylerine göre zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum ölçeği skorlarının karşılaştırılması incelendiğinde; **sportif etkinliklere ilişkin olumsuz tutum** alt boyutunda, çocuk gelişimi ve eğitim bölümü ile yiyecek ve içecek hizmetleri bölümü, çocuk gelişimi ve eğitim bölümü ile moda tasarımı bölümü, çocuk gelişimi ve eğitim bölümü ile güzellik ve saç bakım hizmetleri bölümü, **sportif etkinliklere yönelik olumlu tutum** alt boyutunda ve **zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum boyutu toplam** boyutunda ise çocuk gelişimi ve eğitim bölümü ile yiyecek ve içecek hizmetleri bölümü, çocuk gelişimi ve eğitim bölümü ile güzellik ve saç bakım hizmetleri bölümü arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p<0.05$).

Tablo 4.4. Katılımcıların Düzenli Spor Yapma Değişkenine Göre ZEBSY Tutumları

	Düzenli Spor Yapma	n	X± SS	t	P
Sportif Etkinliklere İlişkin Olumsuz Tutum	Evet	43	26,97±6,12	-,246	,806
	Hayır	233	27,23±6,25		
Sportif Etkinliklere Yönelik Olumlu Tutum	Evet	43	76,69±18,65	-,967	,334
	Hayır	233	79,23±15,20		
Zihinsel Engelli Bireylerin Sportif Etkinliklerine Yönelik Tutum Ölçeği Toplam	Evet	43	103,67±21,92	-,858	,392
	Hayır	233	106,46±19,14		

Tablo 4,4’de, katılımcıların zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum düzeyleri, düzenli spor yapma değişkenine göre incelendiğinde, istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmemektedir ($p>0.05$).

Tablo 4.5. Katılımcıların Engelli Yakını Olma Durumu Değişkenine Göre ZEBSY Tutumları

	Engelli yakını olma durumu	n	X± SS	t	P
Sportif Etkinliklere İlişkin Olumsuz Tutum	Evet	73	26,93±5,83	-,416	,678
	Hayır	203	27,28±6,37		
Sportif Etkinliklere Yönelik Olumlu Tutum	Evet	73	75,63±16,33	-2,036	,043
	Hayır	203	79,99±15,45		
Zihinsel Engelli Bireylerin Sportif Etkinliklerine Yönelik Tutum Ölçeği Toplam	Evet	73	102,56±20,42	-1,771	,078
	Hayır	203	107,27±19,17		

Tablo 4,5’de, katılımcıların zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum düzeyleri, engelli yakını olma durumu değişkenine göre incelendiğinde, **sportif etkinliklere yönelik olumlu tutum düzeyinde** istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<0.05$). **Sportif etkinliklere ilişkin olumsuz tutum ve zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutumu toplam** boyutlarında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmemektedir ($p>0.05$).

Tablo 4.6. Katılımcıların Zihinsel Yetersizliğe Sahip Bireyin Spor Eğitimine Tanık Olma Değişkenine Göre ZEBSY Tutumları

	Tanık Olma Durumu	n	X± SS	t	P
Sportif Etkinliklere İlişkin Olumsuz Tutum	Evet	47	25,51±5,94	-2,044	,042
	Hayır	229	27,53±6,23		
Sportif Etkinliklere Yönelik Olumlu Tutum	Evet	47	75,17±18,20	-1,755	,080
	Hayır	229	79,58±15,17		
Zihinsel Engelli Bireylerin Sportif Etkinliklerine Yönelik Tutum Ölçeği Toplam	Evet	47	100,68±22,45	-2,067	,040
	Hayır	229	107,12±18,81		

Tablo 4,6’da, katılımcıların zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum düzeyleri, zihinsel yetersizliğe sahip bireyin spor eğitimine tanık olma durumu değişkenine göre incelendiğinde, **sportif etkinliklere yönelik olumlu tutum düzeyinde** istatistiksel analiz sonucunda anlamlı farklılık bir farklılık görülememektedir ($p>0.05$). **Sportif etkinliklere ilişkin olumsuz tutum ve zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutumu toplam** boyutlarında ise istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmektedir ($p<0.05$).

Tablo 4.7. Katılımcıların Zihinsel Yetersizliğe Sahip Bireylerin Spor Yapma Durumunu İsteme Değişkenine Göre ZEBSY Tutumları

	İsteme	n	X± SS	t	P
Sportif Etkinliklere İlişkin Olumsuz Tutum	Evet	244	27,64±6,18	3,421	,001
	Hayır	32	23,71±5,43		
Sportif Etkinliklere Yönelik Olumlu Tutum	Evet	244	80,24±15,76	4,218	,000
	Hayır	32	68,09±11,32		
Zihinsel Engelli Bireylerin Sportif Etkinliklerine Yönelik Tutum Ölçeği Toplam	Evet	244	107,89±19,54	4,519	,000
	Hayır	32	91,81±13,17		

Tablo 4,7’de, katılımcıların zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum düzeyleri, zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin spor yapma durumunu isteme değişkenine göre incelendiğinde, **sportif etkinliklere yönelik olumlu tutum, sportif etkinliklere ilişkin olumsuz tutum ve zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutumu toplam** boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmektedir ($p<0.05$).

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu bölümde Bingöl Karşıyaka Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin, sınıf, bölüm, düzenli spor yapma, engelli yakını olma, zihinsel yetersizliğe sahip bireyin spor eğitimine tanık olma ve zihinsel yetersizliği olan bireylerin spor yapma durumunu isteme değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediği ile zihinsel yetersizliği olan bireylerin sportif etkinliklerine yönelik olumlu ve olumsuz tutumları arasındaki ilişki ele alınmıştır.

Tablo 4.1’de katılımcıların zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum ölçeği alt boyutlarından sportif etkinliklere ilişkin olumsuz tutum skorunun $27,19 \pm 6,22$, sportif etkinliklere yönelik olumlu tutum skorunun $78,83 \pm 15,78$ ve zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum ölçeği toplam skorunun ise $106,02 \pm 19,58$ olduğu tespit edilmiştir. İlgili literatür incelendiğinde çalışmamızla benzerlik gösteren çalışmalar da mevcuttur. Hatipoğlu ve Özcan (2016), İlhan ve ark. (2016), Li ve Wang (2013), McKay ve ark. (2015) ve Özer ve ark. (2013), gerçekleştirdikleri araştırmaların bulguları ile benzerlik göstermektedir. Yıldırım ve Yüksel (2022), beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının zihinsel engellilere yönelik farkındalık ve tutum düzeylerinin incelenmesi adlı çalışmasında, beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının engellilere yönelik farkındalık ve tutumları arasında pozitif yönde olumlu bir ilişki olduğu görülmektedir. Dun (2015), engelliliğe yönelik tutumlar, olumlu veya olumsuz olabilen ya da ikisi beraber olan, özellikle akranların çok boyutlu değerlendirmesini içerdiğini belirtmiştir. Wang ve ark. (2021) ve Findler ve ark. (2007), tanımlamalarına göre, olumlu sosyal tutumların engellilerin öğretim süreçlerine entegrasyonunu ve gelişimini kolaylaştırdığı görülmüştür. Bu tutumlar, engelli bireylerin toplumsal yaşama aktif katılımını sağlamak için önemli bir temel oluşturur. Kleintjes ve ark. (2013) ise olumsuz tutumun olması düşük beklentinin olduğuna, dışlanmaya, ötekileşmeye bundan dolayı engellilerin öncelikle normal düzey eğitimden dışlanmasına sebep olduğunu belirtmiştir. Bu tutumlar, engelli bireylerin eşit fırsatlara sahip olma hakkını engeller ve toplumsal adaletsizliği derinleştirir. Çalışmamızda elde ettiğimiz veriler doğrultusunda çalışmaya katılan öğrencilerin zihinsel yetersizliği olan bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutumlarının olumlu düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 4.2 incelendiğinde, katılımcıların sınıf düzeylerine göre zihinsel yetersizliği olan bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum ölçeği skorlarının karşılaştırılması incelendiğinde; sportif etkinliklere ilişkin olumsuz tutum alt boyutunda 9.sınıf ile 10.sınıf, 9.sınıf ile 11.sınıf, 9.sınıf ile 12.sınıf, sportif etkinliklere yönelik olumlu tutum alt boyutunda 9.sınıf ile 11.sınıf, 9.sınıf ile 12.sınıf, 10.sınıf ile 12.sınıf, 11.sınıf ile 12.sınıf ve zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum ölçeği toplam boyutunda ise 9.sınıf ile 10.sınıf, 9.sınıf ile 11.sınıf, 9.sınıf ile 12.sınıf, 10.sınıf ile 12.sınıf, 11.sınıf ile 12.sınıf arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Elde ettiğimiz bulguları sınıf düzeyine göre incelediğimizde 12. sınıfların diğer sınıflara göre puan ortalamaları arasında daha fazla fark olduğu tespit edilmiştir. Alan yazın incelendiğinde araştırmamızın sonucuna göre paralellik gösteren birçok çalışma mevcuttur. Ergül ve ark. (2016), Eski'nin (2010) ve Taşkın ve ark. (2009) çalışmalarında, sınıf seviyesinin artmasıyla birlikte bireylerin sporla ilgili tutum ve farkındalık düzeylerinin arttığını vurgulamaktadırlar. Ayrıca, Ekiz'in (2022) çalışmasında, öğrencilerin çocuk gelişimi ve eğitimi ile hasta ve yaşlı hizmetleri alanlarında aldıkları derslerin, özellikle özel eğitim ve engelli hizmetleri alanlarında farkındalık sağladığını ve tutumlarını fayda sağladığını belirtmektedir. Bu doğrultuda, çocuk gelişimi ve eğitimi bölümünde yer alan özel eğitim dersleri ile hasta ve yaşlı hizmetleri bölümünde yer alan engelli hizmetleri derslerinin öğrencilerde bilinç ve olumlu yaklaşım geliştirmeye katkı sağladığı vurgulanmıştır. Yapmış olduğumuz çalışmanın aksine; Şam ve ark. (2021), Yıldırım ve ark. (2018) çalışmasında, sınıf düzeyinin artmasıyla birlikte bireylerin sporla ilgili tutumlarının azaldığı sonucuna varılmıştır. Akdal ve ark. (2021), ile Yıldırım ve Yüksel (2022) çalışmalarında ise, zihinsel engelli kişilerin sportif aktivitelere yönelik tutumlarının sınıf düzeyinde anlamlı bir farklılık göstermediği belirtmişlerdir. Bu bulgular, sınıf seviyesinin zihinsel engelli bireylerin spor tutumlarını etkilemediğini öne sürmektedir. Araştırmamızın analiz sonuçlarına göre, farklı yaş gruplarındaki bireylerin farklı sosyal, kültürel ve eğitimsel deneyimlere sahip olmaları tutumlarını etkilediği söylenebilir. Sınıf seviyesinin yükselmesiyle birlikte, zihinsel engeli olan bireylerin spor etkinliklerine katılımında belirgin bir değişkenin olduğunu ve bu farkın özellikle 12. sınıflar arasında daha belirgin olduğunu ifade edebiliriz. Gözlemlenen bu durumun nedeni olarak, ilerleyen sınıf seviyelerindeki öğrencilerin daha fazla bilinçlenme ve olgunlaşma sürecine girmesi ve dolayısıyla toplumsal duyarlılıklarının artmasından kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz. 12. sınıflar, genellikle ergenlik dönemindeki bireylerin

daha fazla sosyal etkileşimde bulunduğu ve kendi değerlerini, tutumlarını ve davranışlarını şekillendirdiği zaman dilimleridir. Bu zaman dilimi engelli bireylere yönelik farkındalık ve empati geliştirme konusunda artış sağlayabilir ve bu da engelli bireylere yönelik tutumların daha olumlu ve destekleyici olmasını teşvik edebilir.

Tablo 4.3’de katılımcıların bölüm düzeylerine göre zihinsel engelli kişilerin sportif aktivitelere yönelik tutum ölçeği skorlarının karşılaştırılması incelendiğinde; sportif etkinliklere ilişkin olumsuz tutum alt boyutunda, çocuk gelişimi ve eğitim bölümü ile yiyecek ve içecek hizmetleri bölümü, çocuk gelişimi ve eğitim bölümü ile moda tasarımı bölümü, çocuk gelişimi ve eğitim bölümü ile güzellik ve saç bakım hizmetleri bölümü, sportif etkinliklere yönelik olumlu tutum alt boyutunda ve zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum ölçeği toplam boyutunda ise çocuk gelişimi ve eğitim bölümü ile yiyecek ve içecek hizmetleri bölümü, çocuk gelişimi ve eğitim bölümü ile güzellik ve saç bakım hizmetleri bölümü arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p<0.05$). Literatür incelendiğinde, çalışmamızla benzerlik gösteren çalışmalar mevcuttur. Kırımoğlu ve ark. (2017) ile Şahin ve Bekir’in (2016) çalışmalarında, bölüm değişkeninin tutum düzeylerini etkilediği belirtilmiştir. Fakat, Yılmaz ve ark. (2019), Yaralı’nın (2015) ve Kabak’ın (2019) çalışmalarında, farklı branş veya bölümlerdeki katılımcıların zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklere yönelik tutum düzeyleri arasında herhangi bir farklılık bulunmadığını ifade etmişlerdir. Bu durum, farklı araştırmalardaki sonuçların çeşitliliğini göstermektedir. Elde ettiğimiz bulgular doğrultusunda çocuk gelişimi bölümünde okuyan öğrencilerin farklı bölümlerde okuyan öğrencilere kıyasla tutumlarının olumlu yönde olduğu söylenebilir. Çocuk gelişimi bölümünde eğitim alan öğrencilerde olumlu tutumlar olmasının nedenleri farklı bir şekilde olabilir. Bu öğrenciler genellikle engelli bireylerin gelişimini ve ihtiyaçlarını daha yakından inceleyen dersler alır ve bu sayede engelli bireylerin günlük yaşam mücadelelerini daha iyi anlarlar. Ayrıca, çocuk gelişimi alanında çalışmak isteyenlerin genellikle empati yetenekleri ve duyarlılıkları yüksektir ve bu da engelli bireylere karşı daha anlayışlı ve destekleyici olmalarını sağlayabilir. Bunun yanı sıra, çocuk gelişimi bölümünde öğrenim gören öğrenciler, öğrenimleri boyunca engelli bireylerle doğrudan etkileşim içinde olma fırsatına sahip olabilir ve bu da onların daha olumlu bir tutum geliştirmelerine katkıda bulunabilir.

Tablo 4,4’de, katılımcıların zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum düzeyleri, düzenli spor yapma değişkenine göre incelendiğinde, istatistiksel analiz sonucunda anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Çalışmalarınıza paralel olarak, Ekiz (2022), Yıldırım ve Yüksel (2022), Kocabıçak (2024) ve Akdal ve ark. (2021), zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin sportif etkinliklere yönelik tutumlarının, spor faaliyetlerine katılma ve düzenli spor yapma değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermediğini belirtmişlerdir. Ayyılmaz ve ark. (2023), tıp doktoru adaylarında zihinsel yetersizliği olan bireyler için sportif aktivitelerin etkilerine yönelik farkındalıklarının incelendiği bir araştırmada, doktor adayların yüksek seviyede bir farkındalığa sahip olmalarıyla beraber erkek ve kadın tıp doktoru adaylarının farkındalık düzeylerinin yakın olduğunu belirtmişler. Ek olarak düzenli fiziksel aktivitelere katılan ve engelli bir yakına sahip olan doktor adaylarının farkındalıkları yüksek olsa bile gruplar arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığını belirtmişlerdir. Kırımoğlu ve ark. (2016), beden eğitimi ve spor öğretmen adayları üzerinde, farkındalık konusunun incelendiği başka bir araştırmada, aktif olarak sportif aktivitelere katılan ve engellilerde beden eğitimi ve spor eğitimi alan öğretmen adaylarında zihinsel yetersizliğe sahip kişilerde sportif aktivitelerin etkilerine yönelik farkındalık seviyelerinin yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Elde ettiğimiz bulgular neticesinde spor yapanların tutumuna bakıldığında spor yapma alışkanlığı olan katılımcıların genellikle spor ve fiziksel aktivitelere olumlu tutum sergilediklerini söyleyebiliriz. Bu kişiler, sporun sağlık, fiziksel gelişim ve stres yönetimi gibi faydalarını deneyimledikleri için genellikle spor yapmaya karşı pozitif bir tutum sergiledikleri düşünülebilir. Spor yapmayan katılımcılar arasında tutumlar farklılık gösterebilir. Bazıları sporla ilgili olumlu bir tutuma sahip olabilirken bazıları ise sporu tercih etmeyebilir veya sporla ilgili olumsuz önyargılara sahip olabilirler. Bu durum kişisel tercihler, deneyimler, motivasyon ve çevresel etkenlerden kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 4,5’de, katılımcıların zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum düzeyleri, engelli yakını olma durumu değişkenine göre incelendiğinde, sportif etkinliklere yönelik olumlu tutum düzeyinde istatistiksel analiz sonucunda anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Sportif etkinliklere ilişkin olumsuz tutum ve zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum ölçeği toplam boyutlarında ise istatistiksel analiz sonucunda anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Yıldırım ve Yüksel (2022), yapmış olduğu çalışmada, çalışmamızla paralellik gösteren bir sonuca ulaşmıştır. Ailede ya da

akrabalarda engelli birey olup olmaması durumu zihinsel engellilere yönelik tutumlarda belirleyici bir faktör olduğunu ifade etmiştir. Atasoy ve Pekel (2021), Zihinsel engelli çocuğa sahip aileler üzerinde yapılan bir çalışmada, ailelerin orta düzeyde farkındalığa sahip olduklarını bildirmiştir. Çalışmamızın aksine Ekiz (2022) çalışmasında, ailesinde engelli birey olma durumuna bağlı olarak zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklere yönelik tutum düzeyleri arasında sportif etkinliklere yönelik olumlu ve olumsuz tutum alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını belirtmiştir. Bu sonuçlar, Öztürk ve Abakay (2014), Kırımoğlu ve diğerleri (2017), Yaşın ve ark. (2021) ile Akdal ve ark. (2021) gibi önceki çalışmalarla çelişmektedir. Elde ettiğimiz bulgular neticesinde engelli yakını olmanın bireylerin sportif etkinliklere olan tutumlarını etkileyebilecek bir faktör olduğu söylenebilir. Örneğin, bir kişinin engelli bir aile üyesi veya arkadaşı varsa bu kişi engelli bireylerin yaşadığı zorlukları daha iyi anlayabilir ve dolayısıyla onlara karşı olumlu bir tutum sergileyebilir. Bu nedenle, engelli yakını olma durumu, katılımcıların sportif etkinliklerine yönelik tutumlarını etkileyebilir ve bu durumun istatistiksel olarak anlamlı farklılıklara yol açtığı düşünülebilir. Hong ve ark. (2014), engelli bireylere daha fazla maruz kalmanın, engelliliğin daha iyi anlaşılmasına ve engelli kişilere yönelik daha olumlu tutumlara veya daha geniş bir kabul düzeyine ulaşmaya yol açtığını ifade etmişlerdir. Bu durum, engellilikle ilgili ön yargıları azaltabilir ve toplumda daha kapsayıcı bir ortamın oluşturulmasına katkı sağlayacağını düşünebiliriz.

Tablo 4,6'da, katılımcıların; zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum düzeyleri, zihinsel yetersizliğe sahip bireyin spor eğitimine tanık olma durumu değişkenine göre incelendiğinde, sportif etkinliklere yönelik olumlu tutum düzeyinde istatistiksel analiz sonucunda belirgin bir farklılık tespit edilmemiştir. Sportif etkinliklere ilişkin olumsuz tutum ve zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum ölçeği toplam boyutlarında ise istatistiksel analiz sonucunda anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde; Atasoy (2021), Yılmaz ve ark. (2015) ile Ekiz (2022), zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklere yönelik olumlu tutum alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunduğunu tespit etmişlerdir. Ekiz (2022) yapmış olduğu çalışmasında, engelli bireylerin spor faaliyetlerine tanık olma durumunun engellilere karşı farkındalığı arttırdığını ifade etmiştir. Engelli bireyin katıldığı sportif etkinlikler sonucunda değişimlere tanık olan kişilerin, sporun engelli bireylere olan

yararlarının farkına vardığını ve engelli bireylerin spor yapmasını teşvik eden olumlu bir tavır sergilediğini açıklamıştır. Elde ettiğimiz bulgular neticesinde, katılımcıların zihinsel yetersizliği olan bireyler için uygun alanların olmaması katılımcıların sportif etkinliklere yönelik olumlu tutum düzeyinde anlamlı farklılık tespit edilmemesinin nedeni olarak düşünülebilir.

Tablo 4,7’de, katılımcıların zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum düzeyleri, zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin spor yapma durumunu isteme değişkenine göre incelendiğinde, sportif etkinliklere yönelik olumlu tutum, sportif etkinliklere ilişkin olumsuz tutum ve zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum ölçeği toplam boyutlarında istatistiksel analiz sonucunda anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Aydın (2010) çalışmasında, tutumların oluşmasında kitle iletişim araçlarının ve akranların önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir. Campbell ve diğerleri (2003) ise, engellilik hakkında bilgilendirilmenin çocukların tutumunu olumlu yönde değiştirdiğini ve engelli bireylere karşı olumlu bir tutum geliştirdiklerini belirtmiştir. İlhan ve Arman (2024), sportif aktivitelerin zihinsel engelli bireylerin zihinsel, fiziksel ve sosyal özelliklerinin kalitesini arttırmak ve topluma entegrasyonlarına katkı sunmak olduğunu belirtmiştir. Ayrıca engelli kişilerin hem engellilik durumlarından dolayı oluşan ruhsal yapıları, hem de toplumun kendilerine karşı doğal davranmasından ötürü bazı olumsuz duyguları sportif aktiviteler aracılığıyla kontrol ettiklerini belirtmişlerdir. Sportif aktivitelerin zihinsel engelleme sahip olan kişiler üzerindeki etkisinin ancak toplumdaki her kişinin farkındalığının hızlı bir şekilde yükseltilmesiyle gerçekleşebileceğini belirtmişlerdir. Katılımcıların zihinsel engelli bireylerin spor yapma konusunda olumlu düşünceleri ve istekleri olduğu söylenebilir. Çalışmamız sonucunda zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin spor yapma aktivitelerine katılmaya teşvik edilmesi veya bu bireylere spor yapma fırsatları sunulması gerektiği düşünülmektedir. Bu bulgular sonucunda zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin spor yapma potansiyelini ve bu aktivitelere katılımlarının faydalarına olacağı söylenebilir.

Sonuç olarak; zihinsel yetersizliğe sahip bireylerin sportif etkinlikleri yönelik tutum ve görüşlerin olumlu düzeyde anlamlılık gösterdiğini ifade edebiliriz. Çalışmaya katılan öğrencilerin zihinsel yetersizliği olan bireylerin sportif etkinliklerine yönelik olumlu tutumları, çeşitli faktörlerin etkisi altında olabilir. Bu çalışmanın bulgularına göre, engelli bireylerin sosyal yaşama entegrasyonu ve toplumda kabul görmesi için pozitif bir adım

olarak değerlendirilebilir. Bu tutumların sürdürülmesi ve daha da yaygınlaştırılması, toplumda engelli bireylerin haklarına ve fırsat eşitliğine daha fazla saygı gösterilmesine yardımcı olabilir.

6. ÖNERİLER

Çalışmanın yalnızca Bingöl Karşıyaka Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencileri ile sınırlı olması, bulguların genelleştirilmesini kısıtlayabilir. Bu nedenle, ülkemizin farklı Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri ile diğer eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin de dâhil edildiği daha geniş bir örneklem grubuyla çalışmanın tekrarlanması, elde edilen sonuçların geçerliliğini artırabilir.

Spor tesislerinin, malzemelerin ve etkinliklerin zihinsel engelli bireyler için erişilebilir olmalı. Engelli bireylerin kolayca ulaşabileceği, kullanabileceği ve katılabileceği ortamlar oluşturulabilir.

Beden eğitimi öğretmenleri, antrenörler ve diğer spor faaliyeti görevlileri zihinsel engelli bireylerle çalışma konusunda seminerler düzenlenebilir.

Kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve yerel topluluklar arasında iş birliği ve ortaklık teşvik edilebilir. Böylelikle kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılmasına ve zihinsel engelli bireylerin spor etkinliklerine daha geniş bir erişim sağlanmasına yardımcı olabilir.

Okullarda, zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklere katılımını artırmak için farkındalık eğitimleri düzenlenebilir. Ayrıca, öğrencilere yönelik daha fazla katılım fırsatı sunularak bu tür etkinliklerde gönüllü olmaları teşvik edilebilir.

KAYNAKLAR

Açak M ve Kaya O. (2015). İşitme engelli ve işitme engelli olmayan futbolcuların benlik saygıları ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, **2** (2), 1-11.

Akçakın M. (1988). Zekâ Gerilikleri ve Çocuk Psikiyatrisinde Tedavi. Öztürk O, (Editör), *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, Nuru Matbaacılık. Ankara, s. 395-405.

Akdal D ve Başkonuş T. (2021). Özel eğitim öğretmen adaylarının zihinsel yetersizliği olan bireylerin sportif etkinliklerine ve spora yönelik tutumlarının incelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, **11** (1), 1-20.

Akfırat FÖ. (2004). Yaratıcı dramın işitme engellilerin sosyal becerilerinin gelişimine etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, **5** (01), 9-22.

Aksoy R, Bakış M ve Ünveren M. (2012). *Spor Sosyolojisi*. MEB. Ankara, 215 s.

Allen MC and Alexander GR. (1997). Using motor milestones as a multistep process to screen preterm infants for cerebral palsy. *Developmental Medicine & Child Neurology*, **39** (1), 12-16.

American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 5th Edition, American Psychiatric Association Press, Washington, DC.

Arık Ş. (2021). Dünyada ve Türkiye’de Engellilerde Sporun Önemi ve Engelli Sporların Gelişimi. Acet M, (Editör), *Spor ile Engelsiz Hayat*. 1.Baskı, Girişim Ajans Matbaa. Ankara, ss.43-52.

Aslan Ş ve Çalışkan T. (2017). Zihinsel engellilerde egzersiz ve sportif oyun programı öncesi ve sonrası öfke durumunun karşılaştırılması. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, **19** (1), 32-40.

Ataman A. (2005). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 431 s.

Atan T, Eliöz M, Çelebi M, Ünver Ş ve Atan A. (2014). Basketbol Antrenmanının Eğitilebilir Engelli Çocukların Motorik Özelliklerine Etkisinin İncelenmesi. *II. Uluslararası Engellilerde Beden Eğitimi ve Spor Kongresi*, 2-4 Mayıs, Batman, ss. 118.

Atasoy T ve Pekel A. (2021). Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin sporun etkilerine yönelik farkındalık düzeylerinin incelenmesi. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, **4** (2), 96-107.

Atasoy T. (2021). Özel eğitim öğretmenlerinin mesleki benlik saygı düzeylerine göre zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutumlarının incelenmesi. *Rol Spor Bilimleri Dergisi*, **2** (2), 40-51.

Aydın B. (2010). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*. 3. baskı Nobel Yayıncılık, Ankara, 190 s.

Aytekin M. (2018). *Engelli Çocuğu Olan Bireylerin Depresyon ve Umutsuzluk Düzeyleri ile Algılanan Sosyal Destek Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi*. Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Gaziantep, 139 s.

Ayyılmaz A, Bilgin Ü, Okan İ ve Çolakođlu F. (2023). Zihinsel engelli öğrenci velilerinin ve öğretmenlerinin sporun etkinliklerine yönelik farkındalık ve tutum düzeylerinin incelenmesi. *Yalova Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, **2** (2), 195-209.

Başar MC ve Özdemir S. (2015). Duygusal ve davranışsal bozukluğu olan çocuklar için başarıya ilk adım erken müdahale programı uygulamalarının gözden geçirilmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, **34** (1), 176-197.

Başaran İE. (1996). *Eğitim Psikolojisi*, Yargıcı Matbaası, Ankara, 212 s.

Bayazıt B, Fil H, Son M, Çolak S, Eskiyecek C.G ve Çolak E. (2014). Eğitilebilir zihinsel engelli kız çocuklarda jimnastik çalışma programının denge gelişimine etkisinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, **2** (8), 370-377.

Beasley CR. (1982). Effects of a jogging program on cardiovascular fitness and work performance of mentally retarded adults. *American Journal of Mental Deficiency*, **86** (6), 609-613.

Beşiri A. (2009). Yoksulluk ekseninde engellilerin eğitimi. *TBB Dergisi*. **83**, 353- 374.

Biçer Y, Savucu Y, Kutlu M, Kaldırımçı M ve Pala R. (2004). Güç ve kuvvet egzersizlerinin zihinsel engelli çocukların hareket beceri ve yeteneklerine etkisi. *Dođu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, **3** (1), 173-179.

Bilgin U, Orhan Ö, Çetin E, Altunsoy M, Öz E and Yarım İ. (2014). Comparison of Turkish national kickboxers on motoric parameters in weight categories and performance level. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, **8** (1), 11-18.

Bruininks RH. (1978). *Bruininks-Oseretsky Test of Motor Proficiency*, American Guidance Service, Minnesota, pp.153.

Bulgu N. (2013). Spora katılımında toplumsa fayda. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, **18**, 25-45.

Büyüköztürk Ş. (2007). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. 8. Baskı. Pegem Yayıncılık, Ankara, 216 s.

Campbell J, Gilmore L and Cuskelly M. (2003). Changing student teachers' attitudes towards disability and inclusion. *Journal of Intellectual And Develomantal Disability*, **28**, 69-379.

Can S, Arslan E ve Ersöz G. (2014). Güncel bakış açısı ile fiziksel aktivite. *Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Dergisi*, **12** (1), 1-10.

- Canarslan H.** (2014). *Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşam Kalitesinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Edirne, 221 s.
- Cavkaytar A ve Diken H.İ.** (2005). *Özel Eğitime Giriş*. Kök Yayıncılık, Ankara, 208 s.
- Cavkaytar A.** (2013). *Özel eğitim*. 4. Baskı, Vize Akademi Yayınları, Ankara, 405 s.
- Ceritli İ. ve Ceylan M.S.** (2015). *Bartın'da Engellilerin Tespiti ve Analizi*. Bartın Üniversitesi Yayınları, Bartın, 322 s.
- Clark B.** (2002). *Growing up Gifted. Developing the Potential of Children at Home and at School*. 5th edition, Upper Saddle River, Prentice Hall, New Jersey, 547 s.
- Çağlar D.** (1979). Geri zekalı çocuklar ve eğitimi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, **9** (1), 465-485.
- Çağlar S.** (2011). Engelli hakları sözleşmesi'nde ayrımcılık yasağı ve Türkiye'nin uyum sorunu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı **96** (1),149-178.
- Çelik A. ve Şahin M.** (2013) Spor ve çocuk gelişimi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, **6** (46), 467-478 s.
- Çiçek İE.** (2010). *İnterferon Tedavisi Sonucu Gelişen Depresyon ile Oksidatif Stres ve Nörotrofik Faktörlerin İlişkisi*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Psikiyatri Anabilim Dalı, Konya, 81 s.
- Çiftçi C.** (2001). *12-16 Yaş Eğitilebilir Düzeyde Zihinsel Engelli Çocuklarda Beden Eğitimi ve Spor Derslerinin Bazı Motorik Özelliklere Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı, Sakarya, 95 s.
- Çöllü EF ve Öztürk YE.** (2006). Örgütlerde inançlar-tutumlar tutumların ölçüm yöntemleri ve uygulama örnekleri bu yöntemlerin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, **9** (2), 373-404.
- Değirmenci N.** (2019). *Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Anne ve Babaların Depresyon ve Kaygı Düzeyleri*. Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul, 79 s.
- Demirci H.** (2009). *Esneklik Çalışmalarının Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocukların Hareketlilik Gelişimleri Üzerine Olan Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı, Sakarya, 96 s.
- Disabled World.** (2021). "Disabilities: Definition, Types and Models of Disability. Disabled World". www.disabled-world.com/disability/types/. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2023.
- Dunn DS.** (2015). *The Oxford Handbook of Undergraduate Psychology Education*, Oxford University Press. Oup Usa, 925 p.

Ekiz D. (2022). *Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Öğrencilerinin Zihinsel Engelli Bireylerin Sportif Etkinliklerine Yönelik Tutum ve Görüşlerinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi Anabilim Dalı, Muş, 91 s.

Engelsiz Dokuz Eylül (2018). “Dikkat Eksikliği ve Hiperaktifite Bozukluğu Nedir?” <https://engelsiz.deu.edu.tr/duyurular/dikkat-eksikligi-ve-hiperaktivite-bozuklugu-dehb/> Erişim Tarihi: 22 Kasım 2023.

Erciş S. (2012). *Türkiye’deki Devlet ve Vakıf Üniversitelerinin Spor Müسابakalarındaki Verimliliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Göreceli Olarak Değerlendirilmesi ve Karşılaştırılması*. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Erzurum, 140 s.

Erdemli A. (1997). Günümüzde Spor Gazetecisinin Kimliği. *Futbol, Medya ve Olimpizm Semineri*, 23-24 Aralık, Antalya, ss. 252.

Ergül M, Tınaz AC ve Ertaç M. (2016). Lise öğrencilerinin spora yönelik farkındalık düzeylerine etki eden faktörlerin incelenmesi. *Spor Bilimleri Dergisi*, **27** (2), 69-83.

Eripek S. (1998). Zihin Engelliler. Eripek S. (Editör), *Özel Eğitim*. Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 39-52 s.

Eripek S. (2002). *Geri Zekâlı Çocuklar*. Özsoy Y, Özyürek M ve Eripek S, (Editörler), *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Özel Eğitime Giriş*, 12. Baskı, Karatepe Yayınları, Ankara, 92 s.

Ersay G, Tekin-Iftar E ve Kircaali-Iftar G. (2009). Effects of antecedent prompt and test procedure on teaching simulated menstrual care skills to females with developmental disabilities. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 54-66.

Ersay Ö ve Avcı N. (2000), *Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Eğitimleri*. Yapa Yayınları, İstanbul, 208 s.

Eski T. (2010). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Kış Sporlarına Yönelik Farkındalık Düzeylerinin Değerlendirilmesi*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara, 171 s.

Feldhusen JF. (1997). Educating teachers for work with talented youth. In: Colangelo N and Davis GA. (Eds), *Handbook of Gifted Education*. 2 Oppression, Allyn and Bacon publications, pp. 555-582.

Filazoğlu Çokluk G, Kırmoğlu H, Öz AŞ ve İlhan EL. (2015). The effects of physical education and sports on the self-concept of the children with mild mental disabilities. *International Journal of Sport Culture and Science*, **3** (3), 55-72.

Findler L, Vilchinsky N and Werner S. (2007). The Multidimensional Attitude Scale Toward Persons With Disabilities (MAS). construction and validation. *Rehabi, Coun, Bull*, **50** (3)166–176.

Fişek K. (1998). *Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Dünya'da ve Türkiye'de Spor Yönetimi*, Bağırhan Yayınları, Ankara, 560 s.

Freedman JL, Sears DO and Carlsmith JM. (2003). *Sosyal Psikoloji*. Çeviri: Dönmez A. 4. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 662 s.

Gezer H. (2014). *Spor Yapan ve Spor Yapmayan Emniyet Teşkilatı Mensuplarının Yaşam Doyumu ve Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Muğla, 98 s.

Güney S. (2019). *Sosyal psikoloji*. 1.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 447 s.

Gürsel O. (2016). Görme yetersizliği olan öğrenciler. Diken İH. (Editör), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. 13. Baskı, Pegem Akademi, Ankara, ss.219-220.

Güven Y. (2003). *Özel Eğitime Giriş. Farklı Gelişen Çocuklar*. Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 274 s.

Hacıbebekoğlu A, Yiğitbaşı OG ve ark. (2015). *Nazilli'de Engellilerin Memnuniyet Analizi*. Güney Ege Kalkınma Ajansı, Progem Eğitim Danışmanlık Ltd. Şti, Aydın, 88 s.

Hallahan DP and Kauffman JM. (1978). *Exceptional Children: Introduction To Special Education*. Englewood Cliffs, N.J. Prentice-Hall. London 200 pp.

Harvey SB, Överland S, Hatch S. L, Wessely S, Mykletun A and Hotopf M. (2017). Exercise and the prevention of depression. *American Journal of Psychiatry*, **175** (1), 28-36.

Hatipoğlu H ve Özcan G. (2016). *Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Zihinsel Engelli Çocuklara Yönelik Tutumlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Gedik Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, İstanbul, 87 s.

Hendry J and Kerr R. (1983). Communication through physical activity for learning disabled children. *National Center for Biotechnology Information*. **56** (1), 155–8.

Heward (2013). *Exceptional Children An Introduction To Special Education*. 10rd Edition, Merrill pres, New York, 562 p.

Heward WL and Orlansky MD. (1988). *Exceptional Children*. 3rd Edition, Merrill Pres, New York, 657 p.

Hogg MA and Vaughan GM. (2014). Social Psychology. Yıldız İ ve Gelmez A. (Çeviren), *Sosyal Psikoloji*. Ütopya Yayınevi, Ankara, 720 s.

Hong SY, Kwon KA and Jeon HJ. (2014). Children's attitudes towards peers with disabilities: Associations with Personal and Parental Factors. *Infant and Child Development*, **23** (2), 170-193.

İlhan EL ve Arman N. (2024). Antrenörlerin zihinsel yetersizliği olan bireylerde sporun etkilerine yönelik farkındalık düzeylerinin incelenmesi. *Herkes İçin Spor Dergisi*, **6** (1), 16-22.

İlhan EL ve Esentürk OK. (2014). Zihinsel engelli bireylerde sporun etkilerine yönelik farkındalık ölçeği (ZEBSEYFÖ) geliştirme çalışması. *Celal Bayar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, **9** (1), 19-36.

İlhan EL ve Esentürk OK. (2016). Zihinsel Engellilerde Spor. Güzel NA ve Kafa N. (Editörler), *Engellilerde Spor ve Sınıflandırma*, Gazi Kitabevi, Ankara, 158-163 s.

İlhan EL, Esentürk OK ve Yarımkaya E. (2016). Zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum ölçeği (ZEBSEYTÖ). Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *International Journal Of Human Sciences*, **13** (1), 1141-1160.

İnceoğlu M. (2010). *Tutum Algı İletişim*. 5. Baskı, Beykent Üniversitesi Yayınları, İyi İşler Yayıncılık ve Matbaacılık, İstanbul, 205 s.

Kabak S. (2019). *Farklı Branşlardaki Öğretmenlerinin Zihinsel Engelli Bireylerin Sportif Etkinliklerine Yönelik Farkındalık ve Tutum Düzeyleri*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara, 80 s.

Kağıtçıbaşı Ç ve Cemalcılar Z. (2014). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*. Evrim Yayınları, İstanbul, 384 s.

Kara B. (2017). Dünyada ve Türkiye’de zihinsel engellilerde eğitim. *The Journal of Academic Social Science Studies*, **61**, 277-288.

Karakaş G. (2018). *Hafif Düzeyde Zihinsel Engelli Çocuklara Uygulanan Serbest Zaman Aktivitelerinin Fiziksel Uygunluk ve Motor Gelişimleri Üzerine Etkisi*. Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Sakarya, 278 s.

Karasar N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. 21. Baskı, Nobel Yayınevi, Ankara, 77 s.

Karasar N. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler*. 33. Baskı, Nobel Yayınevi, Ankara, 114 s.

Karayılmaz A. (2006). *Amatör Küme Futbolcularını Saldırganlığa İten Psikososyal Nedenler*. Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü. Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Sakarya, 155 s.

Kaufman SB and Sternberg RJ. (2008). Conceptions of Giftedness. *In Handbook of Giftedness in Children*. Springer, Boston, MA, 71-91 pp.

Khine MS. (2001). Attitudes toward computers among teacher education students in brunei darussalam. *International Journal of Instructional Media*, **28** (2), 147-153.

Kırcaali İftar G. (2017). Otizm Spektrum Bozukluğuna Genel Bakış. . *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ve Eğitimler*, E. Tekin İftar (Editör), Vize Akademik Yayınları, Ankara, 17-43.

Kırımoğlu H, Dalı M, Yılmaz A, Say M. (2017). Öğretmen adaylarının zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, **14** (4), 3116-3125.

Kırımoğlu H, Esentürk O ve ark. (2016). İlköğretim, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi öğretmenleri ile beden eğitimi ve spor öğretmen adaylarının zihinsel engelli bireylerin fiziksel egzersize katılımlarının etkilerine yönelik farkındalık düzeylerinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, **5** (4), 231-244.

Kleintjes S, Lund C and Swartz L. (2013). Barriers to the participation of people with psychosocial disability in mental health policy development in South Africa a qualitative study of perspectives of policy makers, professionals, religious leaders and academics. *BMC Int Health Hum Rights*, **13** (1), 1–10.

Kocabıçak AY. (2024). *Engelliler İçin Beden Eğitimi ve Spor Dersini Alan Üniversite Öğrencilerinin Duyuşsal Öğretim Yaklaşımı Yöntemi ile Zihinsel Yetersizliği Olan Bireylere Karşı Algıladıkları Sporun Etkilerine Yönelik Farkındalık, Tutum ve Liderlik Yönelimlerinin Belirlenmesi*. Doktora tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Muğla, 181 s.

Koegel RL and Koegel LK. (2006). *Pivotal Response Treatments for Autism: Communication, social, and academic development*. Paul H Brookes Publishing, USA, 269 p.

Koyuncu Z ve Mercan B. (2019). Konuşma ve dile özgü nörogelişimsel bozukluklar. *İstanbul Kanuni Sultan Süleyman Tıp Dergisi (İKSSTD)*, **11**, 40-46.

Küçük V ve Koç H. (2004). Psiko-sosyal gelişim süreci içerisinde insan ve spor ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, **10**, 131-141.

Li C and Wang CK. (2013). Effect of exposure to special olympic games on attitudes of volunteers towards inclusion of people with intellectual disabilities. *Journal of Applied in Research Intellectual Disabilities*, **26** (6), 515-21.

Linton S. (1998). *Claiming Disability: Knowledge and Identity*. New York University Press, London, 33 p.

McKay C, Block M ve Park JY. (2015). The impact of paralympic school day on student attitudes toward inclusion in physical education. *Adapted Physical Activity Quarterly*, **32** (4), 331-48.

Metin N ve Işıtan S. (2015). Zihinsel Engelli Çocuklar ve Eğitimleri. Baykoç N. (Editör), *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*, Eğiten Kitap, Ankara, 157-182 s.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2000). *Ders İçi ve Ders Dışı Çalışmaları Rehberi*. MEB Yayınları. Ankara, 531 s.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2014). “*Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü*”. Erişim adresi: <https://orgm.meb.gov.tr/www/zihinsel-engelli-bireyler-icin-yayinlar/icerik/432> Erişim tarihi: 28.11.2023.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2021). “*Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*”. <https://orgm.meb.gov.tr/www/mevzuat/icerik/608> Erişim Tarihi: 28 Kasım 2022.

Minaire P. Disease (1992). Illness and health. *Theoretical Models of the Disablement Process, Bulletin of the World Health Organization*, **70** (3), 373–379.

Mumcu N ve Mumcu HE. (2019). *Sporun Stres ve Mutluluk Üzerine Etkileri*. Son Çağ Matbaacılık Akademisyen Kitabevi, Ankara, 81 s.

National Autism Center [NAC]. (2015). “*National Standards Report 2. Randolph. Massachusetts: National Autism Center.*” <http://www.nationalautismcenter.org/national-standards-project/resultsreports/> Erişim Tarihi: 22 Kasım 2023.

Oran B. (2007). *Engellilerin Siyasal Yaşama Katılımı*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara, 134 s.

Özer D, Aral N, Özer K and Güvenç A. (1999). Eğitilebilir zihinsel engelli çocukların fiziksel özelliklerinin normal gelişim gösteren yaşlıları ile karşılaştırılarak incelenmesi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, **3** (4), 1-17.

Özer D, Baran F, Aktop A, Nalbant S, Ağlamış E and Hutzler Y. (2012). Effects of a special olympics unified sports soccer program on psycho-social attributes of youth with and without intellectual disability. *Research in Developmental Disabilities*, **33** (1), 229-239.

Özer D, Nalbant S, Ağlamış E, Baran F, Kaya-Samut P, Aktop A ve Hutzler Y. (2013). Physical education teachers attitudes towards children with intellectual disability. The Impact Of Time İn Service. Gender. And Previous Acquaintance. *Journal of Intellectual Disabilities Research*, **57** (11), 1001-13.

Özer D, Nalbant S, Aktop A, Duman Ö, Keleş I and Toraman NF. (2007). Swimming training program for children with cerebral palsy: body perceptions, problem behaviour, and competence. *Perceptual and Motor Skills*, **105** (3), 777-787.

Özer DS. (2001). *Engelliler için Beden Eğitimi ve Spor*, 1. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 212 s.

Özer DS. (2013). *Engelliler İçin Beden Eğitimi ve Spor*. 4. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 212 s.

Özoğlu SC. (1997). *Spor Psikolojisi ve Gelişmeler. I. Uluslararası Spor Psikolojisi Sempozyumu*, 10-12 Ekim, Ankara, ss. 190.

Öztürk F, Koparan Ş, Haşıl N, Efe M ve Özkaya G. (2004). Antrenör ve hakemlerin empati durumlarının araştırılması. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, **2** (1), 19-25.

Öztürk H ve Abakay U. (2014) Research of attitudes of the students studying in schools of physical education and sport toward disabled kids, *Turkish Journal of Sport and Exercise*, **16** (3),66-68.

Pepe K, Bozkurt İ, Yaman T. ve Kayapınar, F. (2011). *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, **3** (14), 209-213.

Renzulli JS. (1999). *What is thing called giftedness, and how do we develop it? A twenty-Five Year Perspective*, *Journal for the Education of Gifted*, **23** (1), 3-54.

Salar B, Hekim M ve Tokgöz M. (2012). 15-18 yaş grubu takım ve ferdi spor yapan bireylerin duygusal durumlarının karşılaştırılması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, **4** (6), 123-135.

Sarı H. (2016). Çoklu yetersizliği olan öğrenciler. Diken İH. Editör, *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim*. 13. Baskı, Pegem Akademi, 456 s.

Sinclair E ve Forness S. (1983). Classification Educational issues. Matson L. (ed), *Handbook of Mental Retardation*. Pergaman Press, New York, pp. 171-176.

Sucuoğlu B. (2009). *Zihinsel Engelliler ve Eğitimleri*. 2. Baskı, Kök Yayıncılık, Ankara, 80 s.

Süveren S. (1991). Toplumda ortopedik özürülüler ve spor. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, **7** (1), 39.

Şahan H. (2007). *Üniversite Öğrencilerinin Sosyalleşme Sürecinde Spor Aktivitelerinin Rolü*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Konya, 164 s.

Şahin H ve Bekir H. (2016). Üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, **20** (3), 743-766.

Şahin Z. (2016). *İlkokul Öğrencilerinde Dil ve Konuşma Bozukluğunun Öğrencilerin Özgüvenleri Üzerine Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, 81 s.

Şahinöz T, Şahinöz S, Eker HH ve ark. (2013). *Engelli Sağlığı*. T.C. Gümüşhane Valiliği, Gümüşhane, 245 s.

Şam CT, Metin B ve Necati T. (2021). “Öğrencilerin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, **23** (4), 131–146.

Şanlı E. (2012). *Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine Devam Eden Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin Belirlenmesi*. Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun, 118 s.

Şentürk K. (2015). *Duygu ve Davranış Bozukluğu Olan Çocuklar*. Rize Rehberlik Araştırma Merkezi Müdürlüğü Özel Eğitim Bülteni. Bülten No,50, 1-4 s.

Şenyüzlü E. (2013). *Üniversite Öğrencilerinde Spora Katılımın Saldırgan Davranışlar Üzerine Etkilerinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Kütahya, 139 s.

Şirinkan A. (2011). 10-15 yaş işitme engelli öğrencilerde sportif eğitsel oyunların fiziksel gelişimlerine etkisinin araştırılması. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, **13**, (1), 74-80.

Şirinkan A. (2014). Yaşlı ve Engelli Bakım Merkezinde Kalan Bireylere Uygulanan Rekreatif Spor Etkinliklerinin Bazı Fiziksel Parametrelere Etkisinin Araştırılması. *II. Uluslararası Engellilerde Beden Eğitimi ve Spor Kongresi*, 2-4 Mayıs, Batman, ss. 99.

Taşkın Ö ve Tekin M. (2009). Çeşitli değişkenlere göre ilköğretim ve orta öğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin beden eğitimi ve spor dersine ilişkin tutum ve görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, **17** (2), 457-466.

Telliöğlü S ve Tekin, M. (2017). Engelli turizminin pestel analizi kapsamında incelenmesi. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, **1** (2), 129-144.

Türk Dil Kurumu. (2023). Spor Kavramı. www.sozluk.gov.tr. Erişim Tarihi: 21 Şubat 2023.

Varol N. (2014). *Öz Bakım Becerilerinin Öğretimi*. 3. Baskı, Kök Yayıncılık, Ankara, 96 s.

Wang Z, Xu X, Han Q, Chen Y, Jiang J and Ni GX. (2021). Factors associated with public attitudes towards persons with disabilities: a systematic review. *BMC Public Health*, **21** (1), 1-31.

WHO (2004). *İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması*. Bilge Matbaacılık, İstanbul, 161 s.

Yaralı D. (2015). Özel gereksinimli bireylere yönelik bir tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, **2** (3), 1-11.

Yaşın İ ve İlhan EL. (2021). Beden eğitimi öğretmenlerinin zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum profilleri. *Herkes için Spor ve Rekreatif Dergisi*, **3** (1), 30-35.

Yavaş M ve İlhan A. (1996). *Beden Eğitimi ve Sporda Özel Öğretim Yöntemleri*. Melisa Yayıncılık, Bursa, 166 s.

Yazarer İ, Taşmektepligil MY, Ağaoğlu YS, Ağaoğlu SA, Albay F ve Eker H. (2004). Yaz spor okullarında basketbol çalışmalarına katılan grupların iki aylık gelişimlerinin fiziksel yönden değerlendirilmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, **2** (4), 163-170.

Yetim AA. (2011). *Sosyoloji ve Spor*. Berikan Yayınevi, Ankara, 352 s.

Yıldırım A ve Yüksel MF. (2022). Beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının zihinsel engelli bireylerde sporun etkilerine yönelik tutum ve farkındalık düzeylerinin belirlenmesi. *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, **5** (2), 115-126.

Yıldırım M, Ilgar E ve Uslu S. (2018). Lise öğrencilerinin spora yönelik tutumlarının incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, **13** (27), 1711-1727.

Yılmaz A ve Soyer F. (2019). *Beden Eğitimi ve Oyun Uygulamalarının Hafif Düzey Zihinsel Engelli Çocukların Fiziksel Uygunluk, Eğitsel Performans ve Okul Sosyal Davranışları Üzerine Etkisi*. Gazi Kitabevi, Ankara, 190 s.

Yılmaz A, Kırımoğlu H ve ark. (2019). Gençlik ve spor il müdürlüğü çalışanlarının zihinsel engelli bireylerin sportif etkinliklerine yönelik tutum düzeyinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, **3** (4), 360-372.

Yılmaz A, Soyer F ark. (2015). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmen Adaylarının Zihinsel Yetersizliğe Sahip Bireylerde Sporun Etkilerine Yönelik Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi. *1. Uluslararası Spor Eğitim ve Sağlık Bilimleri Kongresi*. 1-3 Mayıs Sakarya, ss 100-105.

Yılmaz A, Şentürk U ve Ramazanoğlu F. (2014). Bedensel engellilerde spor konulu araştırmaların içerik analizi. *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri*, **9** (2), 28-43.

Yılmaz AU Şentürk ve E Demir. (2015). Zihinsel engellilerde fiziksel aktiviteye yönelik uygulamaların içerik analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, **3** (13), 312-327.

Yılmaz İ. (1993). *9-18 Yaş Grubu Mental Retardelerde Fiziksel Uygunluğun Belirlenmesi*, Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı, Ankara, 76 s.

Zengin S, Kaya E ve Bezci Ş. (2016). Antrenörlük eğitimi ve spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin engellilerde sporun etkileri konusundaki farkındalık düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi*, **3** (2), 45- 56.

Zorba E. (2011). *Yaşam Boyu Spor*. 1. Baskı, Bedray Basın Yayıncılık, İstanbul, 252 s.